

Taula 3: Representants escollits a Catalunya, per sindicats (1986-1995). Treballadors per compte d'altri.

	Elegits	CCOO	%	UGT	%	USO	%	CGT	%	No afil.	%	Altres	%
1986	28.672	11.808	41,2%	10.605	37,0%	1.000	3,5%	349	1,2%	3.470	12,1%	1.440	5,0%
1990	37.966	16.753	44,1%	15.366	40,5%	1.468	3,9%	558	1,5%	2.577	6,8%	1.244	3,3%
1994-5	34.351	14.909	43,4%	12.211	35,5%	1.809	5,3%	586	1,7%	2.646	7,7%	2.190	6,4%

Font: Generalitat de Catalunya, Dept. de Treball, Eleccions Sindicals a Catalunya 1990 i 1994-95. Per al 1986, Estivill / De la Hoz (1986).

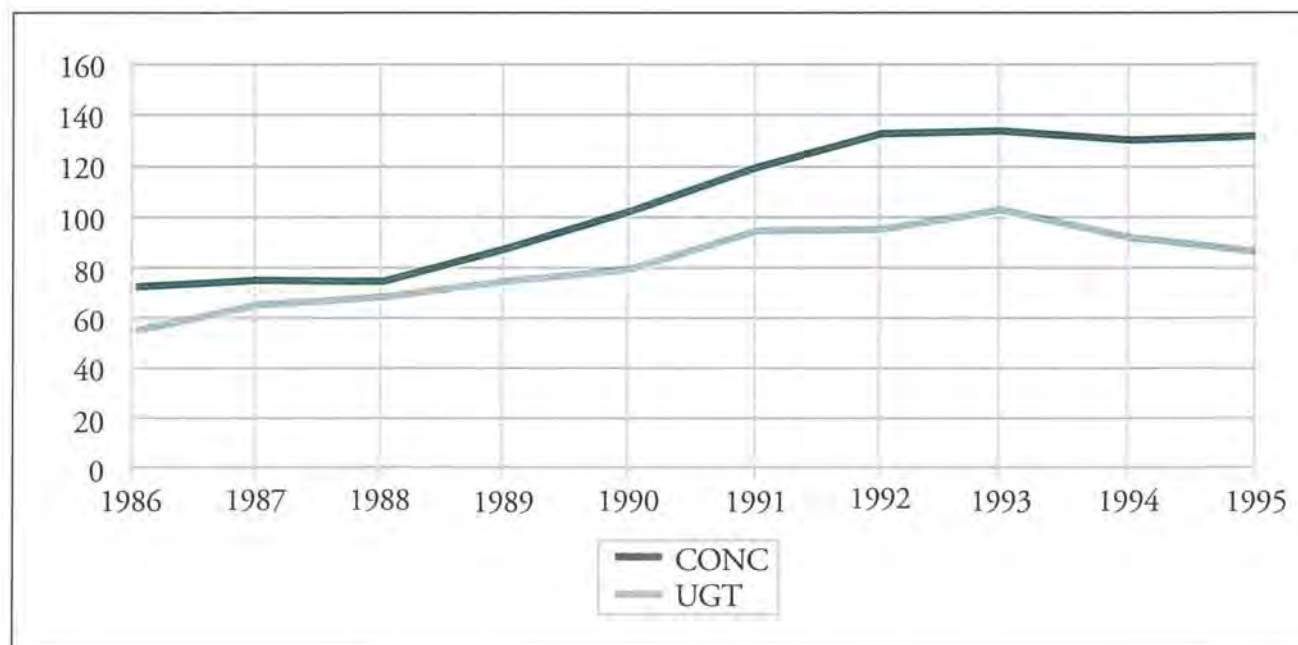
a la densitat sindical existent a països propers, com Itàlia o Portugal; tan sols el cas francès apareix amb taxes inferiors a la catalana (Visser, 1996). Destaca, però, que a Espanya aquesta taxa ha crescut força en aquests anys, arribant fins al 16,3% l'any 1995, mentre que a Catalunya el creixement ha estat força reduït (taula 2).

La densitat sindical és més inferior a Catalunya que a la resta d'Espanya, especialment durant els anys noranta, pot ser deguda a diversos factors. D'una banda, cal recordar que la influència d'una estructura ocupacional de la població activa molt diversificada –com és el cas català– pot dificultar la capacitat d'afiliació dels sindicats; d'altra banda, les dimensions més reduïdes dels establiments indus-

trials també pot afectar negativament aquest capacitat. A més, altres elements de caràcter sociocultural i laboral hi poden influir, així com també les pròpies estratègies organitzatives dels sindicats, però per valorar aquests aspectes, caldria aprofundir sens dubte en l'anàlisi, desenvolupant algun tipus de recerca empírica i comparada.

Si entrem a analitzar la distribució de l'afiliació sindical per sectors productius a Catalunya, a partir de les dades presentades a la taula 4, podem observar en primer lloc que actualment els sectors industrials ja no concentren la majoria dels treballadors sindicals. Encara que, especialment al sector del metall, la presència sindical és molt important, i que la seva densitat sindical és elevada –de

Gràfic 1: Afiliació Sindical a Catalunya. (en milers)

Font: Elaboració pròpia a partir de Jordana (1998)

manera molt destacada a les grans empreses—, no hi ha un predomini dins l'organització sindical d'aquest àmbit, tal com sí ocorria en els anys setanta, quan es varen desenvolupar les grans organitzacions sindicals presents actualment a Catalunya. Al contrari, es poden apreciar nous sectors amb una forta presència sindical, que han experimentat un fort creixement d'afiliació al llarg de la dècada dels noranta. Potser el 'macro-sector' públic és un dels més destacats, especialment si hi considerem inclosos la sanitat i l'educació pública, dos dels àm-

bits en els quals s'ha consolidat força la presència sindical a Catalunya en els darrers anys.

Ara bé, no tan sols el sector públic s'ha consolidat en termes d'afiliació al llarg d'aquesta dècada: també altres sectors dels serveis, com la banca, o els transports i les comunicacions, han experimentat un enfortiment important. Per contra, sectors com la construcció han patit una certa davallada d'afiliacions en comparació al seu pes organitzatiu a l'inici dels anys vuitanta. És clar que l'existència d'entorns organitzatius de grans dimensions —siguin aquests

Taula 4: Afiliació CONC i UGT 1995: Grans sectors (afiliació neta)

	CONC	% Dones	%Total	UGT	% Dones	%Total
1/4. Agr/Ind.	48.465	17,27%	42,65%	45.373	13,83%	49,09%
2. Agric./Alim	6.827	23,00%	6,01%	3.306	19,60%	3,58%
3. Metall	23.421	10,62%	20,61%	27.233	8,30%	29,46%
4. Altres indust.	18.217	23,68%	16,03%	14.834	22,70%	16,05%
5. Const.	4.720	4,00%	4,15%	4.890	6,00%	5,29%
6. Comerç/Host	6.737	43,49%	5,93%	4.226	39,70%	4,57%
7. Trans./Com.	13.195	17,10%	11,61%	11.280	13,70%	12,20%
8. Banca i Fin.	8.991	22,70%	7,91%	3.783	22,50%	4,09%
9a. Adm. Pub.	7.989	38,94%	7,03%	nd	nd	
9b. Salut	4.048	72,75%	3,56%	nd	nd	
9c. Educació	4.775	60,73%	4,20%	3.683	62,20%	3,98%
9d. Altres	12.597	42,66%	11,09%	5.368	37,25%	5,81%
9. Altres serveis	29.409	50,29%	25,88%	22.880	41,74%	24,75%
6./ 9. Serveis	58.332	35,88%	51,34%	42.169	32,31%	45,62%
No classificats	2.107	47,79%	1,85%	-		
TOTAL	113.624	27,39%	100%	92.432	21,85%	100%

Afiliació neta: exceptuant autoocupats, i pensionistes i jubilats, incloent els aturats, amb o sense identificació de sector.

9d.) inclou a CONC les federacions d'Activitats Diverses, Oficines i Despatxos i Gràfiques/Espectacles.

3) En el cas de la CONC, el sector de la mineria està inclòs en Metall, mentre que per UGT, Minería s'inclou en altres indústries.

4) Inclou els sectors Químic, Tèxtil, Pell, Energia, Minería (sols UGT).

Per al cas d'UGT, la distribució entre 8.) i 9d) ha estat estimada, a partir de dades de les eleccions sindicals, ja que els treballadors d'aquests subsectors estan tots integrats a la Federació de Serveis de Catalunya.

Per al cas d'UGT, no es pot distingir entre 9a) i 9b), ja que la seva Federació de Serveis Públics inclou treballadors d'ambdós sectors.

Les dades conjuntes apareixen a 9.)

Font: Dades proporcionades pels sindicats UGT i CONC. Jordana (1998)

públics o privats— constitueixen un element de primera magnitud per a l'estabilitat de l'afiliació; i que quan es produeixen fenòmens de fragmentació empresarial accelerada, amb una forta temporalitat i de manera cíclica —com és el cas del turisme o la construcció—, la capacitat organitzativa dels sindicats se'n ressent. Ara bé, aquesta no és una limitació absoluta, sinó un incentiu per a la pròpia adaptació organitzativa dels sindicats a les noves realitats del treball, dinàmica en la qual ja estan immersos els sindicats catalans, experimentant noves fórmules d'implicació i d'estructuració a les seves organitzacions.

Un altre element a destacar és la composició dels sindicats en termes de gènere. Els sindicats catalans són sindicats on predominen els treballadors masculins, i així ha estat des de fa força temps, de manera coincident amb l'elevada taxa de masculinitat de la població ocupada al nostre país. Ara bé, hi ha alguns elements de canvi que podem destacar. Així, per exemple, la CONC, l'organització que té una presència més destacada en l'àmbit dels serveis, presenta un percentatge d'afiliació femení força més superior que UGT, sindicat que proporcionalment concentra una mica més la seva afiliació al sector industrial. Així, es pot destacar que en els sectors productius més femenins, com la salut o l'educació, el pes de les dones és majoritari dins l'afiliació, i d'altres com el comerç o l'administració pública, ja és molt elevat (taula 4). Tot i així, no cal deixar de recordar que la taxa d'ocupació femenina sobre el total d'ocupats es troba força per sobre del percentatge de dones afiliades al sindical, de la qual cosa podem deduir que les dones es troben poc representades dins les organitzacions sindicals del nostre país.

3. Les relacions industrials a Catalunya

La creació i consolidació d'un marc autònom de relacions industrials a Catalunya ha estat un dels principals objectius dels sindicats catalans al llarg dels deu anys aquí analitzats. Aquest marc autònom de relacions industrials per a Catalunya, que ha estat impulsat amb força pels dos principals sindicats catalans, sovint ha topat amb les reticències de les confederacions sindicals estatals, amb les dinàmiques generades en el passat i també amb els dubtes i reticències del mateix govern de la Generalitat. Bàsicament s'entén que el marc autònom de relacions industrials s'hauria de materialitzar en

un conjunt d'elements definidors, tals com l'existència d'una negociació col·lectiva, una gestió del conflicte industrial i un diàleg social específics per a Catalunya. En aquest sentit, s'examina a continuació l'evolució i principals tendències de la negociació col·lectiva, del conflicte industrial i del diàleg social a Catalunya, per analitzar el grau d'autonomia i especificitat que cada una d'aquestes qüestions ha assolit respecte a la situació predominant a la resta de l'Estat.

3.1. La negociació col·lectiva a Catalunya

L'anàlisi de la negociació col·lectiva permet conèixer en un sistema de relacions industrials el grau d'influència efectiva que els sindicats tenen sobre el mercat de treball, doncs és principalment, encara que no exclusivament, a partir d'aquests processos de negociació amb els empresaris que els sindicats intervenen en el mercat de treball. A continuació es presenta l'evolució de la negociació col·lectiva al llarg d'aquests deu anys a Catalunya, i es comenten les principals estratègies que els sindicats han anat seguint al respecte.

Com es pot apreciar a les taules 5 i 6 el període aquí analitzat es caracteritza per l'estabilitat en les grans xifres de la negociació col·lectiva i per la continuïtat en les tendències iniciades amb anterioritat. Així, la negociació col·lectiva a Catalunya ha passat de cobrir a més de nou-cents mil treballadors l'any 1988 a cobrir-ne una mica més d'un milió l'any 1995, darrer any que es disposa de dades fiables sobre la negociació col·lectiva per a Catalunya. Es tracta, doncs, d'una important proporció de treballadors coberts per conveni col·lectiu (més del 60%), i, com passa a la resta de l'Estat, comporta que la influència dels sindicats en la determinació de les condicions de treball dels treballadors a Catalunya sigui molt notable, tot i que és de destacar la menor proporció de treballadors representats per conveni a Catalunya respecte de la resta de l'Estat (a l'entorn del 85%). Els sindicats presenten, doncs, una important capacitat d'influència en el mercat de treball a Catalunya, però cal saber si l'expressió d'aquesta influència difereix en la seva estructura de la que els mateixos sindicats tenen a la resta de l'Estat, en el sentit de preguntar-se si es pot parlar o no de l'àmbit català com un espai específic de negociació col·lectiva diferenciat, de l'existent a la major part de l'Estat.

Cal destacar que els dos principals sindicats a

Catalunya han insistit, al llarg d'aquests deu anys, en el fet que l'autonomia política i administrativa que anava assolint la Generalitat també es manifestés en una major autonomia en la determinació de les condicions de treball dels treballadors a Catalunya. Les raons d'aquesta estratègia sindical en *pro* de la constitució d'un marc propi de relacions laborals es troben, en bona part, en la constatació de les grans diferències regionals existents a l'Estat espanyol, que desaconsellarien l'adopció de mesures homogènies per a la globalitat de l'Estat, conduint a una reflexió sindical en la qual es destaca la necessitat d'establir diferents sistemes de regulació, en funció de les realitats de cada territori. Aquesta postura dels sindicats a Catalunya es completaria amb el seu ferm compromís en *pro* del desenvolupament de l'autonomia, que des del seu punt de vista mai seria completa sense l'establiment dels mecanismes i institucions pròpies que l'haurien de fer possible també en el camp de les relacions industrials.

Un dels àmbits on aquesta estratègia dels sindicats catalans s'hauria de manifestar seria en incrementar la importància del marc autonòmic de negociació col·lectiva, en detriment del marc provincial i de l'estatal. Dos són els principals obstacles al desenvolupament d'aquesta estratègia: d'una part, les reticències al respecte de les confederacions estatals a les quals els mateixos sindicats catalans estan vinculats, i de l'altra part, la realitat i les inèrcies de l'estructura de la negociació col·lectiva al nostre país, que ha mantingut des dels seus inicis una estructuració atomitzada, en la qual la província i el sector eren i són els seus principals eixos d'influència².

Malgrat la magnitud d'aquests dos obstacles, les dades que disposem i que es presenten resumides al gràfic 2 mostren clarament que al llarg del període 1988-1996, el marc autonòmic de negociació col·lectiva ha guanyat cert pes i ja representa, el 1996, quasi quatre-cents mil treballadors a Catalunya. Aquesta cobertura el 1996 dels convenis autonòmics suposa que aquests han incremen-

tat en més de vint-i-vuit punts percentuals la seva participació en la representació dels treballadors coberts per conveni a Catalunya, passant del 12,1% de 1988 al quasi 40% de 1996. Aquest important augment dels convenis de sector a nivell autonòmic s'ha fet en detriment dels convenis de sector provincial, que en consonància amb les estratègies dels sindicats catalans, han anat perdent pes percentual (del 87 al 61%), encara que de manera moderada. Si comparem aquesta intensitat de cobertura dels convenis de sector a nivell autonòmic a Catalunya amb el seu mateix pes a la resta de l'Estat, exclosos els treballadors de Catalunya, ens adonarem de la gran diferència que existeix, ja que, aquest tipus de conveni a la resta de l'Estat cobria escassament un 0,8% dels treballadors l'any 1995, una mica més de sis dècimes del que cobria set anys abans. És a dir, que el fenomen dels convenis d'àmbit de Comunitat Autònoma és una dinàmica exclusivament catalana. És, aquesta, una de les principals raons per les quals es pot parlar que els deu anys aquí analitzats han suposat un cert pas en la construcció d'un marc català de negociació col·lectiva, que no s'escapa amb el conveni autonòmic de sector, sinó que s'aprofundeix en analitzar com el pes del conveni d'empresa a nivell autonòmic també és molt superior a Catalunya que a la resta de l'Estat (1,66% de treballadors amb conveni respecte del 0,59 per al cas espanyol l'any 1995, havent crescut la importància d'aquest conveni per al cas català amb major intensitat que per al cas espanyol des de 1988). Destaca, doncs, a diferència de la resta de l'Estat que els convenis col·lectius que tenen la comunitat autònoma com a àmbit de negociació i aplicació tenen un protagonisme sens dubte creixent, encara que el seu creixement no depèn tant de la pèrdua d'importància absoluta dels convenis d'àmbit provincial sinó de l'extensió de la cobertura de la negociació col·lectiva. Tal i com s'aprecia al gràfic 2, l'augment en la cobertura dels convenis d'àmbit autonòmic evoluciona de forma paral·lela a l'augment de cobertura general de la negociació col·lectiva, destacant l'estabilitat, encara que a la baixa, de la cobertura dels convenis d'àmbit provincial.

Aquesta opció dels sindicats catalans per desenvolupar aquest marc autonòmic de relacions industrials ha topat amb fortes reticències per part de les confederacions estatals a les quals aquests mateixos sindicats pertanyen. Des de les direccions nacionals dels sindicats no s'ha compartit al llarg

² En bona part, la pervivència de la província com a eix vertebrador de la negociació col·lectiva és conseqüència de les dinàmiques i posicions generades per l'especial disseny heretat del franquisme. El joc d'actors i d'interessos que aquest disseny derivat dels anys de la transició va generar ha complicat en gran manera els intents posteriors de modificació.

Taula 5: Cobertura de la negociació col·lectiva a Espanya i Catalunya. Dades en milers

	Espanya		Catalunya	
	1988	1996	1988	1995
Treballadors coberts per conveni col·lectiu	6.864,7	8.128,2	952	1.063
Treballadors assalariats	8.351,4	9.284,1	1.515,5	1.633,1
% de cobertura (Treb. cobert/Treb. assal)	82%	87,5%	63%	65%

Font: Elaboració pròpia a partir de MTAS, *Anuario de Estadísticas Laborales*, diversos anys.

d'aquests anys l'estratègia de centrar a nivell autonòmic la responsabilitat de la negociació col·lectiva, doncs en part s'ha vist aquesta estratègia com una font de debilitament sindical en un mercat de treball regulat de forma centralitzada, a nivell estatal, i que des del seu punt de vista exigiria sistemes de negociació col·lectiva centralitzats al més alt nivell. Aquesta soterrada tensió entre les confederacions estatals i les autonòmiques ha tingut en el Pacte Confederal per a la Negociació Col·lectiva firmat a Madrid entre les confederacions estatals i la CEOE la primavera de 1997 la darrera manifestació, doncs aquest acord ha suposat un renovat intent per cen-

tralitzar a nivell estatal la negociació col·lectiva. L'aplicació pràctica d'aquest acord a tots els sectors suposaria, en certa mesura, posar fi a l'estratègia d'avançar en el marc autònom de relacions industrials establert a Catalunya, en preveure un sistema de negociació col·lectiva centralitzat a nivell estatal a partir de grans convenis de sector, que fixarien les grans qüestions relacionades amb les condicions de treball que els inferiors nivells de negociació anirien desenvolupant. El nivell autonòmic quedaria d'aquesta manera clarament subordinat al nivell estatal de negociació. Ara bé, les mateixes dinàmiques de la negociació i la mateixa estructura

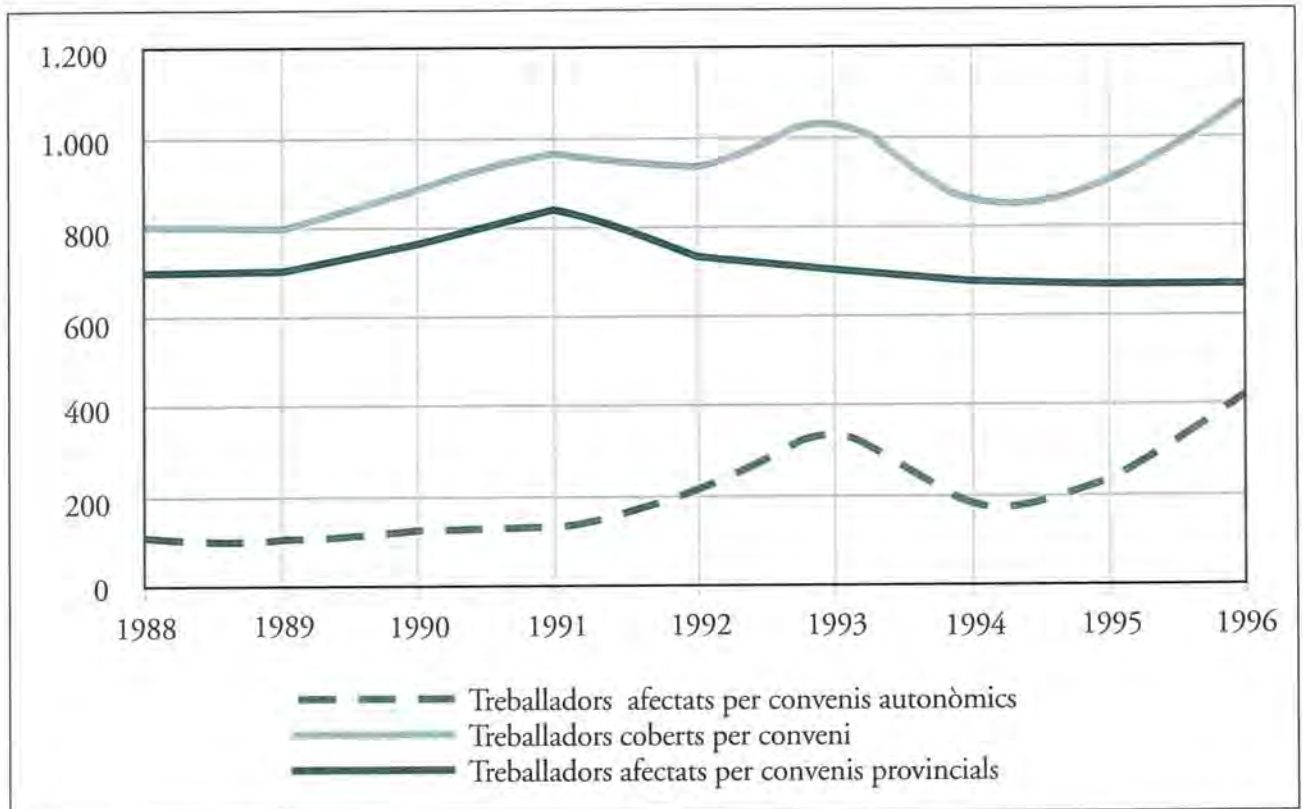
Taula 6: Estructura de la negociació col·lectiva a Espanya i Catalunya. Treballadors coberts en milers

Àmbit dels convenis	1988		1995	
	Espanya	Catalunya	Espanya	Catalunya
Empresa	1.070	126	1.043	122
Provincials	478	81	474	71
Autonòmics	31	6	59	15
Nacionals	560	39	509	36
Altres Àmbits	5.794	826	6.561	941
Provincials	3.781	615	4.224	595
Autonòmics	111	97	241	220
Nacionals	1.900	114	2.094	125
Total Convenis	6.864	952	7.604	1.063

Font: Elaboració pròpia a partir de: MTAS, *Anuario de estadísticas laborales*, diversos anys i Departament de Treball, *Anuari d'informació d'estadístiques*.

Nota: Els treballadors coberts per convenis col·lectius d'àmbit estatal l'any 1988 han estat estimats. Existeixen discrepàncies entre les dades publicades pel Ministeri de Treball i Afers Socials i les dades que publica el Departament de Treball en el còmput de treballadors afectats per convenis autonòmics. En les dades del Departament de Treball, les dades sobre treballadors coberts per convenis autonòmics són lleugerament superiors a les mateixes dades publicades pel Ministeri pel fet que el primer comptabilitza com a autonòmics convenis que el segon considera com a provincials de Barcelona.

Gràfic 2: Evolució de l'estructura de la negociació col·lectiva a Catalunya: 1988-1997

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades de: MTAS, *Anuario de Estadísticas Laborales*, diversos anys.

dels sindicats i les organitzacions patronals porten al fet que l'aplicació d'aquest pacte sigui força complicada. De moment, cal esperar encara un cert temps en la seva aplicació per valorar si aquest suposarà o no un debilitament de l'estratègia dels sindicats catalans, en *pro* del desenvolupament del marc autonòmic de negociació col·lectiva.

3.2. El conflicte industrial a Catalunya

El tema més rellevant respecte de la qüestió del conflicte industrial a Catalunya al llarg dels deu anys aquí analitzats ha estat l'establiment de mecanismes de solució del conflicte, que sindicats i organitzacions empresarials han consensuat. Amb l'Acord Interprofessional de Catalunya de l'any 1990, els agents socials catalans pacten la creació d'un organisme mediador del conflicte industrial, sense precedents a l'Estat espanyol, que rep el nom de Tribunal Laboral de Catalunya. Amb el Tribunal Laboral de Catalunya, els sindicats i les organitzacions empresarials catalanes i amb el posterior recolzament de la Generalitat, fan un pas impor-

tant per desenvolupar de manera completa el marc autonòmic català de relacions industrials. El Tribunal Laboral de Catalunya té com a funció la solució, a través de l'arbitratge i la mediació, dels conflictes que en matèria de negociació col·lectiva i de conflicte col·lectiu i individual es puguin produir a les empreses catalanes, havent acordat els sindicats i les organitzacions empresarials sotmetre's sempre a la seva mediació en primer lloc. El Tribunal Laboral de Catalunya exerceix de mediador en conflictes generats per la interpretació de convenis col·lectius, intenta que les parts arribin a un acord abans de la convocatòria de vaga o, quan aquestes ja estan en marxa, intenta fer de mediador per tal d'acabar amb la vaga mitjançant una solució acceptable per les dues parts. El Tribunal Laboral de Catalunya ha estat concebut, doncs, com un instrument que eviti, o si més no minimitzi el conflicte laboral a Catalunya, mitjançant l'esgotament de totes les vies de diàleg entre les parts i el sotmetiment de les mateixes, en alguns casos, al criteri de persones proposades per sindicats i empresaris. La seva creació i posterior consolidació és l'element clau que dife-

rencia la gestió del conflicte industrial a Catalunya de la resta de l'Estat.

És, doncs, la creació, funcionament i èxit del Tribunal Laboral de Catalunya un dels elements que incideixen en el fet que aquests deu anys aquí analitzats hagin aprofundit en la consolidació del marc autònom català de relacions industrials. Aquest es caracteritzaria, com ja s'ha analitzat, per una negociació col·lectiva que tendeix a centralitzar-se a nivell autonòmic, per un sistema propi de solució extrajudicial de conflictes laborals (individuals i col·lectius) i, com a continuació es passa a desenvolupar per un esquema propi de diàleg social per a Catalunya.

3.3. El diàleg social a Catalunya

Si la negociació col·lectiva és la via per la qual els sindicats intervenen en la determinació de les condicions de treball a les empreses, el diàleg social és la forma a través de la qual els sindicats intervenen sobre les diferents institucions que incideixen en el mercat de treball i en les condicions de vida dels treballadors. El diàleg social pot presentar diferents graus i intensitats, en funció dels actors i dels continguts que s'hi manifestin, i la seva anàlisi és una peça clau per conèixer les actuacions i influència dels sindicats en un determinat context. A continuació es presenta com s'ha desenvolupat el diàleg social a Catalunya al llarg d'aquests deu anys i quines han estat les posicions al respecte dels actors que hi han participat.

Al llarg dels deu anys aquí analitzats, s'ha desenvolupat a Catalunya un marc propi i específic de concertació i diàleg social, la seva necessitat ha anat creixent a mesura que es desenvolupava l'autonomia i la percepció que sobre la mateixa tenien els diferents actors. En la mesura que s'assentava l'aposta sindical per un marc propi de relacions industrials es reclamaven pactes confederals bipartits i tripartits a nivell de Catalunya, per dissenyar les línies bàsiques de com s'havia de desenvolupar la política econòmica, social i les polítiques laborals a Catalunya. La situació present, en la qual els sindicats, les organitzacions empresarials i el govern de la Generalitat han pactat les diferents polítiques d'ocupació a portar a terme a Catalunya és conseqüència d'un complicat procés d'apropament entre els diferents actors, que s'inicià a la fi dels anys vuitanta com a conseqüència de l'esgotament del diàleg social a nivell estatal, esgotament que va fa-

cilitar les possibilitats de desenvolupar processos de concertació social de forma descentralitzada.

Els inicis del diàleg social a Catalunya es troben en els diferents pactes que alguns Ajuntaments i Consells Comarcals portaren a terme durant els anys vuitanta, per tal de traslladar també a l'administració local els grans pactes socials que es portaven a terme per a tot l'Estat. La fi de la dinàmica de concertació social a l'Estat l'any 1986 no va comportar que la dinàmica de diàleg social que s'havia iniciat a nivell local a Catalunya també s'esgotés. Al contrari, el diàleg social es va reforçar a nivell local i es varen concloure a molts ajuntaments de Catalunya pactes en els quals es tractaven aspectes de la política social i econòmica a aplicar des dels poders locals, mecanismes de participació dels agents socials en la política municipal i també es discutien temes relacionats amb la negociació col·lectiva al municipi. Aquesta forma de diàleg social en la qual els poders locals i els sindicats, junt amb altres institucions i col·lectius representatius del municipi, negocien i acorden impulsar iniciatives en el marc de les competències municipals, ha estat molt important a l'àrea de Barcelona, i és considerada com un dels principals mecanismes utilitzats per fer front als canvis en què estan immerses les economies locals, i per poder desenvolupar des del consens, les iniciatives i projectes per conjurar la crisi econòmica i el creixement tou des del principi dels anys noranta. Els principals instruments utilitzats en aquest procés de microconcertació social a nivell municipal han estat la creació de Consells Econòmics i Socials a escala local³ i els Pactes Territorials, entre els quals el del Vallès Occidental – reconegut per la Unió Europea – és el principal exemple, encara que també cal esmentar el Pacte Territorial de la Regió Metropolitana de Barcelona i el Conveni de col·laboració territorial de la ciutat de Barcelona.

És possible que la dinàmica generada pel diàleg social a escala municipal facilités el clima en què es va entrar ja al principi dels anys noranta, quan sindicats i organitzacions empresarials acordaren iniciar diversos processos de diàleg social que varen concloure el 1990 amb l'Acord Interprofessional de Catalunya. En un primer moment, el Govern

³ El primer Consell Econòmic i Social a escala municipal creat a Espanya és el Consell Econòmic i Social de Barcelona.

de la Generalitat no participà activament en aquest inici de diàleg social a nivell autonòmic⁴, i van ser els sindicats i les organitzacions empresarials les que conduïren tot el procés, fins a traslladar a la Generalitat part dels seus acords finals. A l'Acord Interprofessional de Catalunya (1990), hi participen UGT de Catalunya, la CONC i Foment de Treball. En aquest acord es pactaren importants qüestions relacionades amb la negociació col·lectiva, la solució de conflictes i l'establiment de mesures per institucionalitzar el diàleg social de manera permanent. La Generalitat només hi participà posteriorment de manera puntual en pactar amb els agents socials la reforma i creació de les institucions que havien estat plantejades des de l'AIC. Així, la Generalitat va accedir a reformar el Consell de Treball⁵ encara que no el transforma en el Consell Econòmic i Social de Catalunya, tal i com es demanava des dels sindicats. Es varen crear també el Consell Català de la Formació Professional i el Consell Català de Salut Laboral. També com a conseqüència de l'AIC, es posa en marxa l'any 1992 el Tribunal Laboral de Catalunya, que, tal i com ja s'ha assenyalat, pretén ser l'instrument de solució extrajudicial dels conflictes laborals que es plantejgin a Catalunya.

L'escàs entusiasme que el Govern de la Generalitat demostrava envers la concertació social que s'estava portant a terme a Catalunya en aquells moments es manifestà de manera clara en el segon dels grans temes que els sindicats i les organitzacions empresarials sotmeteren a negociació: la política industrial en un entorn de forta crisi econòmica i de proliferació d'expedients de regulació. Els agents socials varen arribar al Pacte Industrial l'any 1993, on es fixaren les principals polítiques que al seu parer hauria de portar a terme la Generalitat, però aquesta, en un primer moment rebutja adherir-s'hi, fins que la pressió a què se la sotmet la porta a

⁴ Encara que va pactar amb els sindicats la introducció del Programa Interdepartamental de Rendes Mínimes d'Inserció (PIRMI) pel qual es creaven a Catalunya les rendes mínimes d'inserció. Cal destacar, però, que en la seva creació intervingueren factors aliens a la política autonòmica com es comprova amb la inicial oposició del Govern Central a aquest tipus d'iniciatives que s'iniciaren a Euskadi i s'estengueren posteriorment per la majoria de comunitats autònomes amb el suport i impuls no només dels sindicats sinó també d'altres organitzacions socials com Càritas.

⁵ Òrgan consultiu depenent del Departament de Treball en el qual són representats els sindicats i les organitzacions empresarials.

accedir a obrir un procés de negociació. El marc d'aquesta negociació es va conèixer com a Mesa Industrial de Catalunya, els fruits de la qual varen ser més aviat escassos. És de destacar com, tot i existir la política industrial de gran importància en un context de canvi tecnològic com l'actual, la Generalitat no hagi mantingut una posició més propícia al diàleg social i a l'aplicació concertada de les polítiques industrials a Catalunya, tal i com des dels sindicats es reclamava.

El quart gran moment del procés de diàleg social que estem examinant el va constituir l'any 1996 l'intent fallit per part dels sindicats i les organitzacions empresarials de concloure un gran acord interconfederal per a Catalunya en el qual es pactessin les principals qüestions a negociar en el marc dels convenis col·lectius. La firma d'aquest acord no es va portar a terme finalment pel canvi d'actitud de la patronal catalana, que va preferir esperar una nova regulació legal del mercat de treball que fixés les condicions d'acomiadament després de l'accés al govern espanyol del Partit Popular. Les expectatives empresarials sobre una reforma del mercat de treball d'acord amb els seus interessos varen congelar el diàleg social a Catalunya entre sindicats i empresaris, a l'espera de les actuacions en la matèria en el marc estatal.

Els fets transcorreguts a nivell estatal han tingut gran influència en l'evolució del diàleg social a Catalunya. D'una part, els acords estatals sobre formació contínua, encara que presentant i seguint una estratègia marcadament centralista i lluny de la descentralització defensada pels sindicats catalans, han permès que aquests gestionessin grans quantitats de recursos, participessin directament en la formació dels treballadors a les empreses i aprofundissin en les dinàmiques de col·laboració amb les organitzacions empresarials.

D'una altra part, els tres grans acords interconfederals a nivell estatal per reformar el mercat de treball i la negociació col·lectiva dels anys 1996 i 1997 han portat al fet que després de diversos

Acord
Pactes Locals
Acord Interprofessional de Catalunya
PIRMI
Consell de Treball
Fallit Acord Interprofessional de Catalunya
Pacte per l'Ocupació

anys sense pràcticament diàleg social fructífer a nivell estatal (exceptuant els pactes per a la formació professional) el diàleg social hagi retornat amb força. Aquesta circumstància hauria pogut tenir com a primera conseqüència per a Catalunya la fi del procés d'assentament del diàleg social aquí examinat, o la seva subordinació a desenvolupar allò acordat en els grans pactes estatals; però és en aquest moment quan el Govern de la Generalitat canvia d'estratègia i passa a apostar amb força per la institucionalització del diàleg i el pacte social a Catalunya. És per això que davant una nova i important transferència de competències en matèria de treball a la Generalitat, aquesta opta pel diàleg i la concertació social com a instrument d'impuls de les polítiques de treball a portar a terme a Catalunya i es troba amb uns sindicats a Catalunya altament disposats a pactar les condicions d'aplicació de les polítiques transferides, per tal de no quedar exclosos de la determinació de polítiques d'ocupació que la nova situació comportava.

El resultat fou el Pacte per l'Ocupació a Catalunya signat la primavera de 1998 entre el President de la Generalitat i els màxims dirigents de la CONC, UGT Catalunya, Foment i PIMEC-SEFES. En aquest pacte, seguint les línies marcades per la Unió Europea a la cimera de Luxemburg la tardor de 1997, s'especifiquen les polítiques del mercat de treball, es quantifiquen els recursos a destinar per a Catalunya i es proposen mecanismes per fer permanent el diàleg social en el marc català. És un pacte, doncs, conseqüència directa de la important assumpció de competències en matèria de

treball per part de la Generalitat, de la voluntat de sindicats, empresaris i govern de dissenyar i aplicar aquestes polítiques de manera concertada, i del clima de diàleg social construït a través de les diferents negociacions que han tingut lloc al llarg dels deu anys aquí analitzats. Aquest pacte per a l'ocupació a Catalunya suposa no només la definitiva institucionalització del diàleg social a Catalunya, sinó un nou important pas en la creació del marc català de relacions industrials pel qual les confederacions sindicals catalanes han apostat al llarg d'aquests deu anys.

4. Una reflexió final

Tal com s'ha plantejat a l'inici d'aquestes pàgines, es pot concloure que els elements analitzats porten a pensar que sí s'ha produït una sèrie de tendències que apunten cap a la configuració d'un model més estable de sindicalisme i de relacions laborals a Catalunya. D'una banda, els sindicats s'han enfortit organitzativament, augmentant de manera significativa la seva afiliació, encara que aquesta mostra uns nivells relativament baixos, fins i tot en el context sud-europeu. D'altra banda, la negociació col·lectiva sectorial es manté com l'eix central de l'acció sindical; i el fort augment de l'àmbit autonòmic en relació al seu nivell territorial reforça el seu centralisme català del procés negociador. Aquesta tendència específica de la dècada analitzada, ens indica un element d'importància, que podria representar també una resposta ben adaptada a la creixent europeïtzació de les relaci-

Taula 7. El diàleg social a Catalunya. Evolució i continguts

Data	Actors					Continguts				
	CONC	UGT	Foment	Generalitat	Gov. Local	P. Econòmia	P. Social	P. Laboral	Inst.	Neg Col
1986-98	*	*	*		*	*	*	*	*	*
1990	*	*	*					*	*	*
1990	*	*		*			*			
1993	*	*	*	*					*	
1996								Fallit		Fallit
1998	*	*	*	*				*	*	*

Font: Elaboració Pròpia

ons industrials en els anys recents; ja que la pertinència dels nivells regionals en aquest nou context de govern multinivell sembla força clara, a causa de la capacitat d'ajust de les regions.

Finalment, cal reflexionar sobre l'emergència d'un diàleg social a nivell català, autònom en la seva dinàmica de la concertació (o la seva absència)

en el nivell estatal. Tot i la inestabilitat dels acords, i l'aparició d'alguns fracassos, aquests processos de concertació ens assenyalen una dinàmica nova; que s'acosta a les tradicions europees més assentades; i que en força aspectes, s'avança a la dinàmica de concertació existent al conjunt espanyol.

L'associacionisme empresarial a Catalunya

Alexandre Casademunt i M. José Aguar

El fenomen de l'associacionisme en general i, particularment, el de l'associacionisme empresarial, tenen una tradició històrica a Catalunya que no comparteixen altres territoris de l'Estat. Els orígens de l'associacionisme empresarial a Catalunya es remunten a l'últim terç del segle XVIII i estan vinculats al desenvolupament de la manufactura cotonera: l'any 1771 es va constituir la "Comisión de Fábricas", antecedent directe del "Foment del Treball Nacional" (FTN). No és d'estranyar que les organitzacions empresarials catalanes sempre hagin tingut un pes específic en l'organització dels interessos empresarials a Catalunya i també en el conjunt de l'Estat.

En aquest treball posarem de manifest la rellevància política –sovint subestimada i que transcendeix una dimensió estrictament econòmica– dels empresaris. Aquesta rellevància o influència política s'expressa i es canalitza a través de l'organització de llurs interessos. Per a aquest propòsit, primer farem una descripció de la xarxa associativa dels empresaris –distingint els diferents tipus d'organització– per palesar, en una segona part, la influència d'aquests agents o actors, en el sistema polític català.

1. La xarxa associativa dels empresaris a Catalunya

1.1. Les associacions empresarials territorials

Les organitzacions "cúpula" a nivell territorial:

Per "organitzacions cúpula" designem les associacions empresarials que apleguen o integren d'altres associacions –ja siguin o no d'un àmbit sectorial concret– en un determinat nivell territorial.

Així, la cúpula empresarial catalana d'àmbit autònom, serà el Fomento del Trabajo Nacional (FTN) a partir de 1889, després de la unió de l'"Instituto del Fomento del Trabajo Nacional" i el "Fomento de la Producción Española". Des del seu inici, aquesta organització exercirà una notable pressió sobre l'Administració. A mitjan segle XIX, juntament amb l'"Instituto Industrial", la cúpula empresarial catalana, intentarà articular i promoure un moviment proteccionista a nivell estatal. A la fi del mateix segle, el FTN protestarà per les despeses que comporta mantenir les colònies i encoratjarà, durant la guerra de Cuba, la "insubmissió fiscal" –coneguda amb el nom de "tancament de caixes"– que tindria conseqüències polítiques importants, tan a Catalunya com a la resta de l'Estat¹.

Durant el període en què el franquisme obligava a representar els interessos empresarials a través dels sindicats verticals, més que desaparèixer, el FTN va paraitzar les seves activitats formals (Aguilar 1985). Amb la instauració de la democràcia, la redefinició de les vies de representació dels interessos empresarials s'articularà, altra vegada, a l'entorn de l'esmentada organització.

El procés de revitalització de l'entitat havia començat a la fi dels anys seixanta. El nou Foment del Treball Nacional estarà format principalment

¹ Val a dir que el FTN no abandonarà la defensa d'una política econòmica proteccionista fins als anys setanta d'aquest segle. A partir d'aquest moment s'inclinarà cap una major apertura per defensar, en els anys vuitanta, la integració de l'economia espanyola al mercat europeu.

pels mateixos directius de l'estructura del FTN, els empresaris procedents de la Cambra de Comerç de Barcelona, i alguns càrrecs dels antics sindicats verticals (Vidal-Folch 1990). Quan s'inicia la transició democràtica el FTN no només esdevindrà, altre cop, la "cúpula" territorial a Catalunya, sinó que tindrà també un paper primordial en la reconstrucció de la xarxa associativa a nivell estatal. La primera activitat d'aquesta organització serà crear una estructura patronal a l'Estat espanyol, que culminarà amb la constitució de la Confederación Española de Organizaciones Empresariales (CEOE), el juny de 1977².

El FTN s'erigeix com una de les principals organitzacions impulsores en la creació de la cúpula de l'empresariat espanyol i encara és, actualment, l'organització territorial més important que pertany a la CEOE. En l'estructura del FTN estan afiliades a l'entorn de dues-centes onze organitzacions sectorials i cent quaranta-tres organitzacions territorials.

Al marge de Foment del Treball també hem de parlar d'altres organitzacions territorials a nivell autonòmic, com és el cas de PIMEC i SEFES.

La Petita i Mitjana Empresa de Catalunya (PIMEC), és una organització empresarial d'àmbit territorial autonòmic que es funda el 1976 amb la vocació de representar els interessos de les petites i mitjanes empreses amb seu a Catalunya i, per tant, de definir-se en relació a l'altra gran organització empresarial cúpula: el FTN. Des d'un punt de vista organitzatiu, la PIMEC es constitueix com a organització "cúpula" territorial (multisectorial), és a dir, amb la intenció d'integrar diverses associacions de base de caire sectorial o subsectorial. La PIMEC representarà els interessos de diferents sectors industrials, encara que amb un predomini del sector serveis. A la vegada que vol consolidar-se com a organització autònoma es planteja la seva vinculació al FTN, acollint-se a la figura d'entitat col·laboradora, d'acord amb el que preveuen els seus estatuts.

La voluntat dels seus dirigents fou la de participar en les tasques del FTN però mantenint la seva

autonomia de funcionament, així com de representació d'interessos. Segons les seves pròpies dades, la PIMEC agrupa 66 associacions de base. Tanmateix, és difícil mesurar la representativitat de les organitzacions empresarials, no solament per la manca de dades oficials, sinó també a causa del fenomen de la doble afiliació (empreses que estan afiliades a més d'una associació empresarial). La competència entre la PIMEC i el FTN sembla que s'estableix a nivell de les cúpules d'ambdues organitzacions, ja que a nivell d'organitzacions de base no semblen existir problemes pel fet de pertànyer a les dues associacions.

Pel que fa l'organització empresarial multisectorial SEFES, aquesta es va constituir el juliol de 1976 com a Societat Anònima amb el nom de Societat d'Estudis Financers, Econòmics i Socials (SEFESSA). Agruparà en el seu inici els empresaris de la comarca del Baix Llobregat preocupats per l'alt índex de conflictivitat laboral existent en la comarca. El 1987, a la seva Assemblea General, va decidir ampliar l'àmbit territorial d'actuació a tot Catalunya, adoptant la denominació de SEFES. La decisió va provocar l'enfrontament amb el FTN i va culminar amb la seva expulsió com a soci col·lectiu de l'entitat el mes d'octubre de 1989. La reacció de SEFES va ser la de considerar-se desvinculada del FTN i competir obertament per la representativitat empresarial a Catalunya. La confrontació de la SEFES amb el FTN ha estat manifesta en algunes ocasions, com per exemple en el cas de la implantació de l'Impost sobre Activitats Econòmiques (IAE).

Els contactes entre la SEFES i la PIMEC –orientats a realitzar accions conjuntes– culminen amb la fusió de les dues organitzacions, el juliol de 1997. La nova organització resultant: PIMEC-SEFES representarà 45.362 empreses entre socis individuals i col·lectius. El seu president és Josep González.

Finalment, cal destacar l'existència d'organitzacions territorials d'àmbit inferior a l'autonòmic, però amb una llarga tradició i una activitat notable, com és el cas de la Confederació d'Empresaris de Terrassa i Comarca (CECOT).

1.2. Les organitzacions sectorials

El caràcter més tècnic i professional d'aquestes organitzacions fa que sovint es considerin i s'autodefineixin com a "apolítics". Tanmateix, la influència de les organitzacions sectorials –encara

² Significativament, la cúpula estatal estarà presidida pel president del Foment del Treball Nacional, Carles Ferrer Salat, que cedirà la presidència de la cúpula catalana a Alfred Molinas. Aquest estarà al capdavant del FTN de 1978 a 1993. El va substituir Antonio Algueró que va morir tres mesos després del seu nomenament, des de llavors, Joan Rosell ocupa la presidència.

que menys visible— és important i s'exerceix a través de la pressió en l'elaboració de polítiques públiques, especialment les que regulen determinats sectors d'activitat. Així, el caràcter polític de les seves activitats esdevé evident en la mesura que afecten les decisions públiques (regulació de mercats, de les condicions laborals, sanitàries i mediambientals, etc.).

Tradicionalment, la importància de les organitzacions sectorials estava relacionada amb la implantació d'un determinat sector en el territori. Així s'explica, per exemple, en el darrer segle i pel que fa el sector tèxtil, la notable influència del Gremi de Fabricants de Sabadell, o que la importància de la manufactura cotonera —com ja hem assenyalat— impulsés decisivament la creació d'una patronal catalana. Ara bé, la internacionalització de la producció i del comerç fa que la importància d'aquestes associacions sectorials depengui cada cop menys de la implantació que tingui en el territori un determinat sector.

Una altra tendència que es detecta en l'organització dels interessos sectorials és la importància que adquireixen determinades associacions, que anomenen subsectorials, que representen interessos específics. Aquest fenomen s'explica pel dinamisme dels processos productius que sovint fa molt difícil delimitar els sectors d'activitat tradicionals: tèxtil, químic, metall i construcció, entre d'altres.

A continuació, descriurem breument la xarxa associativa dels sectors d'activitat més rellevant a Catalunya.

El sector químic

Si en termes generals la xarxa associativa empresarial a Catalunya es pot considerar força densa, la densitat de la xarxa del sector químic és paradigmàtica. Segons els directoris més recents, el sector químic disposa de cinc associacions sectorials i de 23 associacions subsectorials. També és remarcable el nombre d'associacions d'àmbit estatal que reflecteix la implantació del sector químic a Catalunya i la seva importància en relació a d'altres territoris de l'Estat³.

La cúpula sectorial d'àmbit autonòmic és la Federació d'Empresaris Químics (FEDEQUIM) però cal remarcar l'existència d'una representació territorial força diferenciada i completa, amb tots els àmbits territorials (municipal, comarcal i provincial) representats. Aquest fet s'explica més per la localització d'aquest tipus d'indústria, concentrada en àrees geogràfiques concretes (no forçosament a Barcelona) que per la voluntat de crear una xarxa associativa territorialment articulada. L'exemple de Tarragona, amb l'Associació d'Empresaris Químics de Tarragona (AEQT) és, en aquest sentit, significatiu. L'esmentada associació, malgrat ser d'àmbit provincial, no està en absolut superada a la cúpula sectorial autonòmica (FEDEQUIM) i es caracteritza per una notable activitat (plans de formació, col·laboració amb institucions universitàries, etc.) i unes relacions intenses amb l'Administració central i autonòmica. Per exemple, és important la seva participació en el pla d'evacuació i seguretat del polígon petroquímic de Tarragona (pla SEQTA).

Podem observar l'existència de dues línies de representació a partir de dues "cúpules" territorials: el FTN i la PIMEC-SEFES. La línia de representació de la PIMEC-SEFES aplega associacions que representen interessos específics (subsectors) d'empreses petites o mitjanes. La línia de representació del FTN, aplega cúpules sectorials i subsectorials que representen interessos sectorials i subsectorials de qualsevol tipus d'empresa. Tanmateix, la divisió entre les dues línies de representació no és estricta i respon més a la especificitat dels interessos representats que a raons de tipus ideològic o personals, com succeeix en d'altres sectors més tradicionals, on la coexistència de noves associacions amb velles associacions refundades ha provocat alguns conflictes de representació importants.

El sector de la construcció

Per al sector de la construcció hem comptabilitzat i classificat 16 associacions empresarials: 3 d'àmbit autonòmic, 10 provincials, 2 comarcals i una local. L'existència de diferents subsectors dins del sector de la construcció condiciona la representació dels interessos. El subsector industrial aplega els constructors pròpiament dits. Aquí podríem distingir, d'una banda, els constructors i contractistes d'obra pública i constructors d'edificis privats. D'altra banda, existeix un subsector de serveis: la promoció d'edificis.

³ Aquestes associacions d'àmbit estatal són de tipus subsectorial. La cúpula sectorial a nivell estatal, FEIQUE (Federación de Empresarios de la Industria Química Española) té, evidentment, la seva seu a Madrid, on està també registrada.

L'organització dels interessos del sector recull aquestes divisions: els contractistes d'obra pública s'organitzen a través de la Cambra de Contractistes d'Obres de Catalunya (CCOC), els promotors d'edificis a través de la Federación Catalana de Promotores y Constructores de Edificios (FECAPCE) i, finalment, els constructors d'edificis privats estan representats per les diferents federacions provincials, tot i que no disposen d'una organització cúpula a nivell autonòmic.

L'estructura de la xarxa associativa del sector és la següent: l'organització cúpula del sector és la Confederación Catalana de la Construcción (CCC), de la CCC depenen 8 associacions –2 cúpules subsectorials, una federació de promotors, tres federacions de gremis de la construcció (a Barcelona, Lleida i Tarragona); una agrupació provincial d'empresaris de la construcció (a Girona); i, finalment, un gremi provincial de la construcció (a Barcelona). Es tracta, per tant, d'una estructura confederal amb un grau de *diferenciació intraassociativa* força elevat en comparació a d'altres sectors⁴.

El sector tèxtil

El sector tèxtil a causa de la seva llarga tradició a Catalunya i a la varietat dels seus productes disposa d'una xarxa associativa densa i diversificada: existeixen més de trenta associacions de diferent àmbit territorial. Una primera observació a fer és el nombre elevat d'associacions d'àmbit estatal amb seu a Catalunya (20). Aquest fet s'explica per la importància d'aquest sector a Catalunya i per la tradició històrica de l'organització dels seus interessos (Solé, C. 1987). Un altre fet a destacar és que la majoria de les cúpules subsectorials tenen seu a Barcelona, excepte la Federació d'Empreses de la Confecció (FEDECON) que està a Madrid i, l'Associació Espanyola de Fibres de Recuperació ubicada a València.

⁴ La *diferenciació intraassociativa* fa referència al nombre relatiu d'organitzacions empresarials en un territori determinat, independentment del sector que representen, i permet copsar el nivell de descentralització vertical de la xarxa associativa; mentre que per *diferenciació interassociativa* entenem el nombre d'organitzacions sectorials (i/o subsectorials) per a un determinat nivell territorial; aquest indicador serviria per mesurar la descentralització horitzontal en l'organització dels interessos. Ambdós indicadors provenen de l'enfocament neocorporativista en l'estudi dels grups d'interès i s'utilitzen, especialment, en les investigacions dutes a terme per Schmitter i Streeck a partir de 1981.

Una de les característiques associatives d'aquest sector és la pervivència d'un model associatiu hereu dels antics gremis i dels sindicats verticals del franquisme: el Gremi de Fabricants de Sabadell (llana), l'Associació Industrial Tèxtil del Procés Cotoner (cotó), l'Associació Nacional de Teixidors seders (seda). Recentment, s'estan produint canvis importants a nivell de les cúpules sectorials relacionats amb les recents transformacions en el mercat internacional. L'associació cúpula sectorial del tèxtil a Espanya, el Consejo Intertextil Español (CIE) té seu a Catalunya i es va constituir l'any 1979, a petició de la CEOE, per tal d'unificar la representació d'interessos davant l'imminent Pla de Reconversió Tèxtil (1980) i la propera integració espanyola a la CEE (1986). Tanmateix, la CIE s'aproxima més a una aliança entre associacions subsectorials que a una cúpula sectorial, com posa de manifest la recent escissió dels empresaris de la confecció.

El sector del metall

L'única associació empresarial del sector del metall d'àmbit autonòmic és el Centre d'Estudis i Assessorament Metal·lúrgic (CEAM), que no és pròpiament dit una organització patronal sinó una associació d'empreses del sector, fundada el 1951. El CEAM es dedica a l'anàlisi de les problemàtiques del sector i a l'assessorament i prestació de serveis a les empreses associades⁵.

A nivell provincial existeix una associació sectorial del metall a cada província excepte a Tarragona: la Unió Patronal Metal·lúrgica (UPM) a Barcelona, la Federació Patronal Metal·lúrgica de la Província de Girona (FEG-METALL) i la Federación de Empresarios Metalúrgicos de Lérida (FEMEL).

D'àmbit territorial inferior existeixen 7 associacions sectorials comarcals i una associació local. També cal destacar l'existència d'associacions subsectorials (d'àmbit autonòmic, provincial, comarcal o municipal) en tots els diferents subsectors, tot i que predominen les associacions que representen els interessos dels transformadors de productes metàl·lics.

⁵ Aquesta associació va funcionar en paral·lel als sindicats verticals i no es va refundar el 1977 (Llei d'Associació Sindical) com a patronal. Perviurà amb les diferents cúpules provincials que es varen registrar com a patronals el 1977.

Finalment, observarem que en direcció ascendent les cúpules provincials de Barcelona i Girona estan afiliades directament al FTN, mentre que la Federación de Empresarios Metalúrgicos de Lèrida ho està a la CONFEMETAL (cúpula sectorial a nivell estatal).

El sector agroalimentari

Una característica del sector que condiciona l'organització dels seus interessos econòmics és la gran varietat de subsectors i línies de producció que aplega. Així, d'entre prop d'una seixantena d'associacions empresarials del sector agroalimentari amb seu a Catalunya, només 6 són d'àmbit sectorial.

La cúpula sectorial a nivell autonòmic és l'Associació d'Indústries d'Alimentació i Begudes de Catalunya. A nivell provincial només Lleida disposa d'una associació sectorial, el Gremi d'Indústries de l'Alimentació, que centra la seva activitat en la promoció i l'exportació. La resta de les associacions sectorials tenen seu a Barcelona. Pel que fa al gran nombre d'associacions de caire subsectorial, destaca el subsector dels productes càrnics (FECIC). La constitució d'una societat anònima (BONMACOR SA) que mancomuna els serveis de diferents associacions subsectorials es pot considerar com una innovació rellevant en l'organització dels interessos empresarials. Finalment, cal destacar l'elevat nombre d'associacions subsectorials d'àmbit estatal amb seu a Catalunya, fenomen que, com hem vist, es reproduïx en el cas del sector químic.

1.3. Altres Organitzacions empresarials:

Les organitzacions camerals

Les cambres de comerç espanyoles van ser creades a la fi del segle passat com associacions voluntàries de comerciants, industrials i naviliers. Són corporacions de dret privat però qualificades com a "oficials" i se'ls va encomanar funcions d'assessorament al govern i de defensa dels seus propis interessos. Amb la Llei de Bases d'aquestes organitzacions de 1911 el poder públic les va reorganitzar seguint el model francès d'adscripció obligatòria.

Durant el període franquista van sobreviure al marge del Sindicat Vertical i van desenvolupar una activitat molt centrada en el foment del Comerç Exterior. A Catalunya existeixen 13 cambres de comerç, indústria i, en algunes demarcacions, na-

vegació⁶. La seva dinàmica és diversa però, encapçalades per la Cambra de Barcelona, han intentat adaptar les seves estructures i activitats a la nova realitat associativa empresarial catalana. Des de la fi dels anys setanta la competència per ocupar un espai de representació dels interessos empresarials entre el Foment del Treball Nacional i la Cambra de Barcelona ha estat objecte de polèmica.

El debat sobre les funcions que han de realitzar les cambres i les altres organitzacions empresarials i, directament relacionat amb aquest tema, sobre la necessitat o no de pertànyer obligatòriament a les corporacions camerals, ha tingut lloc arreu de l'Estat. L'última sentència del Tribunal Constitucional, l'any 1996, favorable a l'adscripció obligatòria a les cambres ha tancat una etapa en aquest procés⁷.

A partir dels anys noranta, i amb l'aprovació de la nova llei de cambres el 1993, aquestes entitats estan realitzant un esforç de modernització i d'adaptació dels serveis cap a les empreses. De fet, en el nou text regulador de la seva activitat, s'indicava que les cambres havien d'orientar-se cap a un autofinançament progressiu a través de la prestació de serveis diversos. El pressupost de la Cambra de Barcelona ha baixat: l'any 1992 va ser de 3.177 milions i el del 1997 de 2.622 però, una quarta part d'aquests, van provenir de la prestació de serveis⁸.

El Cercle d'Economia

Per completar la panoràmica de les organitzacions empresarials a Catalunya, cal fer esment d'una organització -Círculo de economía- creada el 1958 i no legalitzada com a associació fins al 1968⁹. Els seus impulsors, empresaris, però també acadèmics i professionals, van voler crear una organització que tingués com a objectiu la modernització de l'economia i de la societat, tot promovent, per exemple,

⁶ Barcelona, Sabadell, Terrassa, Manresa, Tarragona, Reus, Tortosa, Valls, Girona, Palamós, Sant Feliu de Guíxols, Lleida i Tàrraga.

⁷ El Tribunal Constitucional, en una sentència anterior a l'any 94, havia declarat inconstitucionals i nul·les les bases quarta i cinquena de la Llei de 1911 i l'article 1 del Decret llei de 1929 referents a l'adscripció obligatòria a les cambres oficials de comerç, indústria i navegació. Això va provocar una reacció en cadena de les organitzacions empresarials de lliure afiliació, encapçalades per la CEOE, demanant que també es declarés inconstitucional la nova Llei de cambres aprovada al 1993.

⁸ Font: Cambra Oficial de Comerç, Indústria i Navegació de Barcelona. *Memòria d'activitats 1997*, pàg. 31.

⁹ Vegeu Camí I.; Carulla, F. (1983, 36)

la integració de l'Estat en la Comunitat Europea a través de debats i estudis.

La trajectòria d'aquesta organització es pot dividir en una primera etapa (1958-1975) que correspon al període comprès entre la creació de l'entitat i la instauració del règim democràticopluralista. En aquest període, l'organització va servir de plataforma per a la exposició d'idees de renovació de la política i de l'economia, així com per a la participació d'alguns dels seus dirigents en els nous partits polítics.

La segona etapa (a partir de 1975) significa l'adaptació del Círculo de Economía a la nova situació política, i esdevé progressivament un punt de referència important en el debat dels principals temes econòmics que planteja la societat catalana i espanyola. En aquest sentit, es manifesta la voluntat d'incidir en l'opinió pública mitjançant conferències, jornades d'estudi i opinions puntuals sobre temes fonamentalment econòmics encara que amb transcendència política. En part, les seves funcions tenen una certa identificació amb els "laboratoris d'idees" (*think tanks*) anglosaxons, però amb tasques més vinculades a conjuntures concretes que a línies de recerca pròpies. En conseqüència, aquesta organització no es defineix com un grup de defensa d'uns interessos econòmics específics sinó que la seva voluntat d'influència és més genèrica¹⁰.

L' Instituto de la Empresa Familiar

El novembre de 1991 neix a Barcelona l'Instituto de la Empresa Familiar (IEF). Amb la crisi econòmica, les reconversions industrials i la intensificació del capital estranger (venda de grups empresarials catalans a multinacionals), creix la inquietud d'alguns empresaris respecte del futur del teixit productiu autòcton. En aquest sentit, l'IEF reivindicarà un tractament favorable del patrimoni de les empreses familiars catalanes. És de remarcar que, actualment, aquesta entitat ha esdevingut d'àmbit estatal. L'IEF està conformat per cent empreses familiars líders en els seus respectius sectors de la indústria i dels serveis.

¹⁰ L'estructura organitzativa es basa en les adhesions individuals. A la fi de 1994 el nombre de socis es situava a l'entorn de mil tres-cents, amb un predomini del món de l'empresa (empresaris i gestors), però també professionals i persones vinculades al món acadèmic. El seu finançament prové de les quotes dels seus associats i de les aportacions de les entitats col·laboradores (empreses).

2. Influència actual de les organitzacions empresarials a Catalunya

La pèrdua relativa d'hegemonia econòmica i política de la burgesia, l'evolució de les formes de producció (multinacionalització del capital, integració i internacionalització productives), i la major complexitat del sistema polític actual fan menys probable, avui, una incidència tan clara i contundent d'una organització empresarial en la vida política, com la que assenyalàvem en referir-nos a les accions del FTN durant el darrer segle.

Tanmateix, la influència de les organitzacions empresarials en el sistema polític és diversa i notable. Des de la instauració de la democràcia l'activitat de Foment del Treball Nacional s'ha orientat a presentar demandes tot pressionant les diferents Administracions, alhora que ha intensificat els contactes per tal de participar en la implementació de projectes que incideixen en àmbits diferents d'interès empresarial. Així, aquesta entitat participa en 104 òrgans de consulta de les Administracions públiques. El nombre i la importància de les consultes per part de l'Administració respecte del FTN pot avaluar-se a través del tipus de qüestions que orienten les reunions: transports, turisme i comerç, medi ambient... Aquests temes de contacte s'acaben traslladant a les arenes decisòries en forma de projectes o avantprojectes de llei¹¹.

En el terreny on és més notable la incidència de la cúpula empresarial catalana és en el de les relacions laborals i, més concretament, en l'àmbit de la concertació social. El novembre de 1990 el FTN signa, junt amb els sindicats Comissions Obreres i UGT, el primer Acord Interprofessional de Catalunya (AIC) en matèria de mediació, conciliació i arbitratge, seguretat, higiene i salut laboral i formació professional.

Quan ja es parlava d'un nou AIC II —que s'havia de signar el 1996 amb CCOO i UGT— l'oposició de determinats sectors empresarials representats en el FTN, així com la pressió exercida per la CEOE —que rebutjava la creació d'una comissió paritària (patronal-sindicats) que decidís sobre les causes de l'acomiadament objectiu— varen impossibilitar l'esmentat acord.

El fracàs del AIC II posarà de manifest les rela-

¹¹ Vegeu Aguar, M. J. (1997).

cions sovint contradictòries entre el FTN i la cúpula empresarial a nivell estatal. Aquestes discrepàncies es tornaran a palesar amb la reforma del mercat laboral de 1997 i poden indicar l'existència de dues dinàmiques de concertació social distintes: una a nivell estatal "orquestrada" per la CEOE i l'altra a nivell autonòmic impulsada pel FTN.

Aquestes contradiccions entre la cúpula empresarial catalana i la seva homòloga a nivell estatal exposen el FTN davant la pressió d'altres organitzacions empresarials catalanes com la PIMEC – SEFES, i provoquen un panorama associatiu que s'allunya de la visió unitària que el FTN voldria mantenir.

Amb la creació, per part de la Generalitat de Catalunya, del Consell de Treball –com a òrgan consultiu del respectiu Departament– la PIMEC aconseguí una presència específica a nivell institucional junt amb el FTN i les organitzacions sindicals més representatives a Catalunya. Aquest fet provocà algunes friccions amb el FTN, que s'han reproduït en d'altres moments. Aquest enfrontament culminarà amb les crítiques que la PIMEC-SEFES adreçarà a les propostes del FTN i de la CEOE sobre la reforma del mercat laboral de 1997, al·ludint a una discriminació de les petites i mitjanes empreses.

D'altra banda, les associacions empresarials poden intervenir en els processos d'elaboració de moltes i diverses polítiques públiques. En termes generals podem assenyalar que aquesta intervenció és molt notable en el cas de les polítiques regulatives. En aquest cas el protagonisme es trasllada a les organitzacions sectorials, que defensen uns interessos més específics i que utilitzen els seus coneixements tècnics per tal d'influir en la regulació de determinats sectors o subsectors d'activitat. En aquest àmbit, els exemples d'influència empresarial són molt diversos i òbviament no els podem abordar aquí¹².

3. Conclusions

Clourem aquest capítol destacant algunes característiques del panorama associatiu català, per

tal d'apuntar algunes tendències de canvi en l'organització dels interessos empresarials.

En primer lloc cal destacar la densitat de la xarxa associativa empresarial: prop de 300 associacions –sense tenir en compte les organitzacions de tipus comercial (gremis de botiguers)– tenen seu a Catalunya. Aquest fet s'explica per diferents factors. D'una banda, com ja hem destacat, Catalunya gaudeix d'una llarga tradició associativa que no té equivalents a la resta de l'Estat espanyol, d'altra banda l'estructura econòmica i el teixit productiu del país afavoreix el desenvolupament de l'associacionisme empresarial.

La densitat associativa comporta que conviuguin associacions amb tradició històrica (Foment del Treball Nacional, Gremi de Fabricants de Sabadell) amb associacions de nova creació com l'Associació d'Empreses Químiques de Tarragona, o la plataforma de serveis per a les indústries agroalimentàries, BONMACOR, SA, que es relacionen amb activitats relativament recents. En aquest sentit, és rellevant la proliferació d'associacions subsectorials que ofereixen serveis molt especialitzats (formació específica, assessorament tècnic i legislatiu) al marge dels serveis típicament patronals (negociació de convenis, resolució de conflictes laborals, assessorament fiscal) que continuen assumint les organitzacions "cúpula".

Un factor que ha incidit en la creació recent d'aquest nou tipus d'associacions ha estat la integració de l'economia catalana en el mercat únic europeu. Aquestes noves associacions que, en alguns casos, prenen la forma jurídica de societat anònima, desenvolupen una tasca orientada a influir les instàncies decisives (a nivell autonòmic, estatal i fins i tot europeu) per tal de controlar l'impacte de les regulacions sobre els seus interessos. Aquesta pràctica exigeix tenir contactes amb associacions homòlogues en d'altres nivells territorials, ja que els processos regulatius tenen cada vegada menys un impacte territorialment delimitat, i es decideixen, en conseqüència, cada vegada més a nivell intergovernamental –incloent un nombre cada vegada més gran d'actors públics i privats–.

Aquests fenòmens, relativament recents, afecten les organitzacions "cúpula" territorials que, donada la seva naturalesa multisectorial, no poden especialitzar-se en aspectes concrets de l'activitat econòmica però continuen mantenint un estatus privilegiat en la representació institucional dels interessos empresarials. Això comporta redefinir els

¹² Per un exemple concret de la influència de les organitzacions sectorials en l'elaboració d'una política mediambiental vegeu Casademunt, A. (1998).

vincles formals i informals entre les associacions de base i les associacions "cúpula" per tal de dur a terme una acció col·lectiva més eficaç. En aquest entorn no s'ha d'oblidar el debat sobre l'espai de representació dels interessos empresarials que es disputen les entitats camerals, d'afiliació obligatòria, i les organitzacions de lliure afiliació.

En definitiva podem parlar de pluralisme en la representació dels interessos empresarials a Catalunya. Aquest pluralisme es manifesta, per exemple, a través del fenomen de la doble afiliació, o en l'aparició i consolidació d'organitzacions adreçades a la defensa d'interessos concrets, com és el cas de l'Institut de la Empresa Familiar.

Com hem vist en l'estudi dels diferents sectors d'activitat, tot i que predominen les estructures federals, aquestes poden ser més o menys jeràrquiques segons els sectors. Aquestes variacions no solament s'expliquen per l'existència d'una estructura organitzativa prèvia (que subsistia al marge dels sindicats verticals), sinó també per l'estructura eco-

nòmica i industrial del sector (desenvolupament de noves activitats, nous reptes comercials i productius del sector), i pel caràcter més professional i menys personalista dels càrrecs directius.

Finalment, volem advertir sobre algunes dificultats a l'hora d'abordar un estudi sobre l'associacionisme empresarial. Al marge de les dificultats de tipus censal o de registre de les associacions, també hem de destacar l'accés limitat a la informació sobre el funcionament i el finançament d'aquestes. Això fa gairebé impossible, per exemple, un diagnòstic sobre la representativitat de les organitzacions empresarials. Una forma d'aproximar-nos a l'activitat de les associacions empresarials és estudiar llurs accions en temes específics (processos regulatius), però, aquesta aproximació, vàlida per estudiar l'acció col·lectiva d'un sector empresarial concret no és operativa per analitzar un fenomen més general i oferir una panoràmica global sobre l'associacionisme empresarial.

Les ONG catalanes i la seva projecció internacional

La dècada entre 1989 i 1999 ha resultat especialment positiva per a l'articulació de l'univers de les ONG (organitzacions no governamentals). S'ha de tenir en compte que la societat civil catalana té una tradició associativa molt notable. Encara que el nom d'ONG és relativament recent i es refereix principalment a associacions dedicades a temes que tenen relació amb l'agenda de les organitzacions del sistema de les Nacions Unides i altres institucions intergovernamentals, la realitat associativa catalana té una llarga història. Hi ha un debat obert sobre si cal reservar o no el nom d'ONG a les noves associacions dedicades als temes de l'agenda internacional; però, seguint els criteris de les Nacions Unides, més aviat es tendeix a fer equivalents les denominacions ONG i associacions sense finalitat lucrativa.

L'articulació del món associatiu no és fàcil, atesa la quantitat enorme d'associacions registrades i la diversitat que les caracteritza. La creació de federacions és un camí utilitzat naturalment per les associacions de la mateixa àrea d'activitats. És un cas clar en el camp de les associacions esportives i també en el camp d'activitats culturals especialitzades. Recordem les federacions d'ateneus, de cant coral, de teatre amateur, i moltes altres d'alta cultura o de cultura popular.

En aquesta dècada s'han creat un conjunt de federacions representatives dels nous moviments associatius. La Federació Catalana d'ONG pel Desenvolupament es crea l'any 1989 i agrupa 61 entitats especialitzades en la cooperació amb els països pobres i en la sensibilització de la societat catalana en matèria de solidaritat internacional. La Federació Catalana de Voluntariat Social es crea l'any 1989 i agrupa 194 entitats que treballen en tota mena de serveis i, de manera especial, atenent col·lectius amb problemes especials. El Comitè Olímpic de Catalunya es crea l'any 1989 i és format per 21 membres entre els quals hi ha 15 federacions esportives. Treballa com a organització complementària de la Unió de Federacions Esportives de Catalunya. La Federació

Catalana d'ONG pels Drets Humans es crea l'any 1994 i contribueix molt a la commemoració, l'any 1998, del cinquantenari de la Declaració Universal dels Drets Humans. En formen part 24 entitats. La Federació d'Organitzacions Catalanes Internacionalment Reconegudes (FOCIR) es crea l'any 1995 amb la intenció de reforçar la presència de les ONG catalanes a les seves respectives internacionals i agrupa 30 associacions. La més recent és la Federació Catalana d'ONG per la Pau, creada l'any 1997, i que agrupa 14 associacions especialitzades en qüestions de no violència, desarmament, solució de conflictes i pau.

Algunes federacions importants són de creació anterior. Recordem la Coordinadora Catalana de Fundacions iniciada l'any 1982 i que agrupa 325 fundacions. També cal recordar el Consell Nacional de la Joventut de Catalunya, que agrupa 68 associacions de joves i va ser creat per la llei 14/1985 del Parlament de Catalunya, i la Confederació d'Associacions de Veïns de Catalunya, creada l'any 1988 i que agrupa més de 500 associacions de veïns i 22 federacions locals.

L'any 1996 es produeix un fet important en el procés d'articulació del món associatiu. Es crea la Taula de Federacions d'ONG i d'Entitats d'Iniciativa Social de Catalunya, formada per la majoria de les federacions mencionades anteriorment. És la primera vegada que el món associatiu decideix crear una estructura de tercer nivell, entenent que el primer nivell és el propi de les associacions i el segon és el propi de les federacions. El tercer nivell és el propi de la federació de federacions. La Taula tracta principalment de tres temes. La conveniència de promoure una conferència general del moviment associatiu de Catalunya, les relacions amb les administracions i les relacions amb els mitjans de comunicació. La voluntat de la Taula és de convertir-se en la plataforma més representativa del món de les ONG i, per tant, preveu una progressiva ampliació del nombre dels seus membres.

La qüestió de l'activitat internacional de les ONG presenta diversos aspectes. En primer lloc, hi ha el problema de les dificultats que suposa la participació directa, en tant que entitats catalanes, en les respectives internacionals. Passa sovint que les ONG internacionals reconeixen un membre per cada Estat i aleshores a les ONG de nacions sense Estat els costa molt obtenir la condició de membre de ple dret. En altres organitzacions no governamentals internacionals no hi ha obstacles ni jurídics ni morals per acceptar les ONG catalanes com a membres de ple dret. És el cas de les ONG membres de la FOCIR ja esmentada.

En segon lloc, hi ha les activitats internacionals promogudes per les ONG catalanes. En realitat, totes les ONG catalanes importants tenen una notable activitat internacional. El Barça, el Reial Automòbil Club, els col·legis professionals, la Cambra de Comerç i les fundacions de les caixes tenen una activitat internacional sistemàtica. En el cas del moviment associatiu més recent, també és normal que despleguin una forta iniciativa internacional. A Catalunya, les ONG han orientat importants manifestacions cíviqües de solidaritat amb Bòsnia, el juny de l'any 1995, i durant els anys de la guerra dels serbis contra els altres pobles de la regió. També hi ha hagut accions significatives de solidaritat amb Chiapas, contra el general Pinochet i a favor de la pau al País Basc.

Algunes ONG catalanes participen en programes internacionals en col·laboració amb les Nacions Unides i la UNESCO. L'Associació per a les Nacions Unides a Espanya, amb seu a Barcelona, promou cada any el Premi per la Pau, edita materials per sensibilitzar sobre els diversos anys internacionals, ha col·laborat amb l'Ajuntament de Barcelona, l'any 1998, en l'organització de la conferència europea "Ciutats pels Drets Humans" i publica la versió catalana dels principals documents de les Nacions Unides.

El Centre UNESCO de Catalunya manté relacions oficials tècniques amb la UNESCO i col·labora en quatre programes importants de la UNESCO. En primer lloc promou Linguapax, un programa per protegir el patrimoni lingüístic universal i fomentar l'educació multilingüe. En segon lloc, promou el diàleg entre les tradicions religioses universals. L'any 1994 s'aprova

a Barcelona la "Declaració sobre la Contribució de les Religions a la Cultura de la Pau" un dels documents més importants en el camp del diàleg interconfessional. En tercer lloc, en l'àmbit dels drets humans, organitza seminaris internacionals sobre els drets dels pobles (1993 i 1994) sobre ètica universal (1998), autodeterminació (1998) i policia i multiculturalitat (1999). En quart lloc, en relació amb la cultura de la pau, participa en iniciatives de pau de la UNESCO a Bòsnia, Sudan i País Basc, dona suport a campanyes de desarmament i forma part de la xarxa mediterrània contra la intolerància.

Si algunes d'aquestes activitats internacionals tenen una rellevància que les fa dignes de menció especial s'ha de valorar molt positivament el conjunt de la projecció exterior de les ONG catalanes en els seus àmbits respectius. En l'àrea esportiva, hi ha activitats destacades com n'hi ha en les àrees culturals, de solidaritat, de drets humans i professional. Algunes entitats, encara que siguin relativament petites, tenen una destacada vida internacional. Recordem Amnistia Internacional Catalunya, o el Grup de Juristes Roda Ventura, membre de Pax Romana, que treballen en la protecció internacional dels drets humans, o el Centre Català del Pen Club, que va organitzar l'any 1996 a Barcelona la Conferència Mundial de Drets Lingüístics que va aprovar la Declaració Universal de Drets Lingüístics, o l'activitat del Centre Internacional Escarré per a les Minories Ètniques i Nacionals (CIEMEN), promotor d'iniciatives polítiques i culturals a favor de les nacions sense Estat i de campanyes de solidaritat molt reeixides.

Durant aquests anys les ONG han trobat un marc polític català molt favorable a la concertació de projectes. La Generalitat de Catalunya i les administracions locals han donat suport a l'activitat de les ONG. Hi ha una sèrie d'organismes que faciliten aquest suport. Al departament de Presidència funciona eficaçment, després d'un temps de poca definició, la direcció general de Relacions Exteriors. Com a organismes especialitzats hi ha el Patronat Català pro Europa, l'Institut Català de la Mediterrània d'Estudis i Cooperació, el COPEC (Consorti Català de Promoció Exterior de la Cultura) i el COPCA (Consorti de Promoció Comercial de Catalunya). En l'àmbit de la solidaritat amb els països po-

bres, cal esmentar el Fons Català de Cooperació al Desenvolupament, que funciona en l'espai municipal. Organismes especialitzats existeixen també en l'organigrama de les diverses diputacions provincials. S'ha de fer esment finalment de l'activitat legislativa que durant aquests anys ha afectat el món de les ONG. En primer lloc, la nova Llei d'Associacions de Catalunya del 18 de juny de 1997. És una llei no consensuada amb el moviment associatiu, però que representa un progrés respecte a la legislació espanyola anterior. L'any 1998 s'ha iniciat la discussió del projecte de llei del servei civil amb una intervenció notable de les ONG en el debat previ.

Al costat d'una evolució molt positiva en l'ordre de la progressiva articulació del món associatiu i d'un balanç també positiu de la projecció

internacional de les ONG, queden algunes preguntes obertes: ¿es podrà superar l'envelliment de moltes associacions tenint en compte la poca disposició a associar-se de molts joves?, ¿es podrà superar l'excessiva dependència econòmica de moltes associacions respecte de les administracions?, ¿s'aconseguirà que els mitjans de comunicació siguin sensibles a les posicions crítiques de moltes ONG i que reflecteixin prou bé la seva activitat social?, ¿creixerà la voluntat de les ONG de col·laborar en la projecció internacional de Catalunya en un context constitucional que no facilita les relacions internacionals de la nació catalana?

Fèlix Martí

L'evolució de les ONG

La utilització a Catalunya de l'expressió Organitzacions No Governamentals va ser més tardana que a la majoria dels altres països de l'Europa Occidental. Les raons són fàcils de trobar: d'una banda, el període franquista, durant el qual es registrà l'aparició i expansió de l'expressió ONG a força nacions, s'oposava a l'associacionisme lliure. De l'altra, el període immediatament posterior visqué una lògica presència dominant dels partits polítics. En realitat, la primera aparició pública de l'expressió ONG no arribà fins el juliol de 1982, quan es fundà a Barcelona la Coordinadora estatal d'ONG pel desenvolupament, només amb set membres, trenta-set anys després que la Carta de les Nacions Unides bategés aquesta mena d'entitats com a ONG.

Fou a partir de 1982 que l'expressió s'anà difonent a Catalunya i a tot l'Estat espanyol. El juliol de 1989 es va fundar a Barcelona la Federació Catalana d'ONG pel Desenvolupament, conseqüència de la campanya «Catalunya Solidària», que diverses entitats havien realitzat el 1988 en el marc d'una iniciativa del Consell d'Europa. A la fundació de la federació es van aplegar 17 entitats, la majoria amb pocs anys d'existència. N'hi havia a Catalunya unes poques més, que no s'hi van apuntar fins un temps després.

El fet que les entitats de desenvolupament fossin les primeres a anomenar-se ONG a Catalunya, ajudà que sovint se les identifiqués com les úniques ONG. No ho eren, i els anys posteriors altres associacions que no treballaven en el desenvolupament, o que no tenien aquest com a única finalitat, van anar adoptant la denominació ONG. Les següents a fer-ho van ser les de drets humans, cinc de les quals van fundar el 1993 la federació catalana d'ONG de drets humans. La tercera federació catalana d'ONG, de la pau, va néixer el 1997. A la fi de 1998, la Federació d'ONG de desenvolupament agrupava seixanta-cinc entitats, la de drets humans vint-i-quatre i la de pau dinou. L'existència de les tres federacions palesava l'interès d'amplis sectors de

la societat civil catalana per aquesta nova fórmula d'organització i la seva feina, i el decenni dels noranta ha estat el d'una notable expansió de les ONG a Catalunya.

Lògicament, també el de la seva popularització a l'opinió. El 1994 s'efectuà a Catalunya una campanya per obtenir el 0,7% com a aportació pública als països de l'anomenat Tercer Món. No gaires institucions van arribar a acceptar-lo en els seus pressupostos, però la campanya va tenir un gran ressò mediàtic i les ONG van passar a ser molt més conegudes per l'opinió pública. Aquesta ha reaccionat sovint amb simpatia per la tasca de les ONG, pel seu ressò entre molts joves, per la col·laboració de voluntariat, i al cap i la fi per la seva ajuda en el treball contra diversitat d'injustícies i mancances que existeixen al món d'avui, inclosos sovint els països desenvolupats.

Ha estat també la pressió de les ONG la que ha fet moure institucions públiques i partits polítics, habitualment poc interessats pels problemes que ocupen les ONG. Força iniciatives de les administracions i dels partits no haurien existit sense aquesta pressió continuada.

En realitat, l'existència i accions d'aquestes palesen arreu insuficiències i errors de les administracions i de la societat. Les ONG són, també a Catalunya, una acció organitzada de la societat civil davant problemes que abasten gairebé tot el ventall dels drets humans. Per això, a les ONG de desenvolupament, de drets humans i de pau, cal afegir-hi unes altres que treballen en diferents objectius específics.

Hi ha totes les entitats privades que actuen en el món de la pobresa, la marginació i l'exclusió social. Són les més antigues i nombroses, sovint nascudes dins l'àrea de l'Església catòlica. Tenen generalment les notes de les ONG —no governabilitat, absència de finalitat de lucre, participació de voluntariat, objectius de promoció i defensa de drets humans— però fins fa ben poc no s'han començat a anomenar ONG. A elles cal afegir un bon nombre d'entitats procedents

d'altres sectors que treballen també en els problemes del Quart Món, agreujats per la recessió de l'Estat del benestar, que era incipient a Catalunya.

Un altre sector associatiu important és el de medi ambient, que començà a treballar entre nosaltres a mitjan decenni setanta. Ha estat i és viu, amb dues tendències, el conservacionisme, i una altra de més radical. En ambdós casos no han estat generalment gaire partidaris d'emprar l'expressió ONG, però tenen les seves característiques essencials. Potser han estat també més lents en la tendència a agrupar-se en federacions o formacions semblants, però la tendència progressa.

Aquests són els grans àmbits de treball de les ONG catalanes: desenvolupament, drets humans, pau, diversitat de marginacions i exclusions socials, medi ambient. Com en altres llocs, el seu treball i el d'altres instàncies semblants, han ajudat a canviar les actituds oficials i de la societat sobre aquests problemes. Les accions de les administracions han fet perdre a vegades radicalitat a reivindicacions de les ONG. Els ajuts econòmics oficials, modestos però certs, a força ONG o als seus projectes, poden haver originat un procés en aquest sentit i potser fins i tot es podria parlar a vegades de domesticació de les ONG. En tot cas, a Catalunya hi ha avui una dinàmica Administracions-ONG, que a vegades és d'enfrontament normalment educat, a vegades de col·laboració, a vegades complementària. En tot cas, es pot dir que les qüestions que les ONG consideren prioritàries no acostumen a ser-ho per al món oficial ni per a la generalitat dels partits.

Hi ha un altre dret humà, col·lectiu, el dels pobles. Si es refereix al nostre, aquesta reivindicació és assumida per gairebé tots els partits polítics catalans i amara una bona part de la societat civil. Les ONG acostumen a sorgir quan hi ha un notable dèficit d'instàncies públiques o privades, o d'ambues, que tracten el problema, i no és el cas dels drets nacionals catalans. Això fa, si més no, dubtós que es pugui incloure en els mateixos termes aquesta qüestió quan es tracta de les ONG a Catalunya. De totes maneres, caldrà seguir-ho.

El panorama català d'ONG és molt nombrós en entitats —alguna diuen que de vegades massa— i divers en volum, des d'entitats grans i vigoroses a d'altres de ben petites. És encara mínima la seva bibliografia. També és cert que sovint les nostres ONG són febles econòmicament i organitzativament. La societat està força sensibilitzada, però no prou per mantenir tantes entitats, i les pot abocar a una dependència excessiva dels ajuts econòmics oficials, amb la qual cosa es podria posar en perill un dels factors positius essencials de les ONG, la independència.

Un altre problema és el de la suma dels esforços de les ONG i l'aprofitament de les sinergies. El procés de constituir federacions ha estat positiu, però encara escasseja la col·laboració entre elles. Hi ha hagut algunes temptatives, però és aviat perquè hagin tingut resultats.

Una conclusió general possible: una de les transformacions produïdes durant aquests anys és que Catalunya s'ha convertit en una societat on les ONG tenen un pes amb el qual s'ha de comptar.

Joan Gomis

Insubmissió. Antimilitarisme i desobediència civil

Antecedents

L'any 1989, el moviment antimilitarista opta per una estratègia de desobediència civil davant la legislació que regula l'objecció de consciència i la prestació social substitutòria. El dret a l'objecció de consciència al servei militar obligatori ja havia estat reclamat durant la dictadura franquista, un fet que provocà l'empresonament d'aquelles persones que l'exercien. La Constitució del 1978 reconeix aquest dret, que no serà legislatat fins l'any 86¹.

La llei aprovada no satisfà les persones que l'havien reclamat; el fet que un tribunal decidís sobre la consciència dels objectors és el punt més criticat d'aquesta llei. Les crítiques del moviment d'objecció de consciència s'intensifiquen quan l'any 1988 es regula la prestació social substitutòria al servei militar². Pel fet que la prestació continua vinculada al servei militar, la llarga durada d'aquest servei i el perill que la legislació converteixi els objectors en mà d'obra barata, són els arguments bàsics que esgrimeix el moviment antimilitarista en exercir la desobediència civil.

El febrer de l'any 1989, quan es posa en marxa la prestació social dels objectors de consciència, 57 joves a tot l'Estat espanyol fan una presentació pública mostrant la seva decisió de no acudir a fer el servei militar ni la prestació. Neix allò que s'ha anomenat la insubmissió.

De les primeres insubmissions a la Guerra del Golf (1989-1991)

La declaració pública i conjunta d'insubmissió de l'any 1989, sorgida del Moviment d'Objecció de Consciència (MOC), agafa per sorpresa la clas-

se política, els mitjans de comunicació i la societat, en general. Aleshores ningú no pronosticava l'impacte que aquest moviment social tindria en el teixit social i, en conseqüència, en certes decisions polítiques que s'han pres aquests darrers anys.

La insubmissió recull una tradició pacifista i antimilitarista ben arrelada a Catalunya i també a la resta de l'Estat. A part de l'existència d'una ideologia pacifista, val a dir que l'exèrcit espanyol pateix el mal endèmic d'un baix reconeixement social, a causa de la seva història carregada de despropòsits. De seguida, sorgeix un coixí de suport a la insubmissió; polítics, periodistes, artistes, intel·lectuals, sindicalistes i persones de molts altres àmbits, mostren el seu suport als insubmisos.

Els primers mesos es produeixen empresonaments preventius i judicis militars. La repressió, lluny de fer retrocedir l'estratègia de desobediència, provoca que els mitjans de comunicació en parlin sovint i fa créixer el suport popular a la insubmissió.

El suport a l'antimilitarisme es fa més patent quan esclata la Guerra del Golf Pèrsic l'any 1991. El govern espanyol abona l'atac nord-americà a l'Iraq, i l'ús de soldats de lleva per part de l'exèrcit fa minvar encara més la legitimitat del servei militar obligatori. Es calcula que aleshores hi havia uns 2.000 insubmisos a Catalunya i uns 10.000 a tot l'Estat.

Aquestes circumstàncies fan que la insubmissió deixa de ser una opció radical i minoritària i passa a ser entesa per l'opinió pública. L'Estat disminueix la repressió, conscient del cost polític que se'n deriva, però la legislació continua penant de manera exagerada les causes d'insubmissió.

De la Guerra del Golf al nou Codi Penal (1992-1995)

Durant aquesta època, el degotall de presentacions públiques d'insubmisos i de judicis és

¹ Llei orgànica 48/1984, de 26 de desembre. Regulació del dret a l'objecció de consciència.

² Reial Decret 20/1988, de 15 de gener. Reglamentació de la Prestació Social Substitutòria.

constant, mentre la prestació social substitutòria es posa en marxa amb molt poca eficiència.

Dins de l'àmbit judicial, es produeixen contradiccions en les penes i en les peticions de la fiscalia. A Catalunya, la majoria de casos que arriben a judici es resolen amb llibertats condicionals per als insumisos. L'ordre d'endurir les peticions fiscals dictada pel controvertit fiscal general, Eligio Hernández, és desobeïda pels fiscals catalans.

Durant aquesta època, però, hi ha algun empresonament en ferm, com el d'en Pere Comellas, que compleix condemna de dos anys, quatre mesos i un dia en règim obert a la presó Model de Barcelona. Aquest empresonament desperta moltes solidaritats entre la societat catalana.

L'any 1995, s'aprova el nou Codi Penal al Congrés dels Diputats³. Aquesta llei provoca novament el rebuig social, perquè continua penalitzant la insumissió. Alguns jutges i fiscals a Catalunya dicten penes absolutòries o arxiven casos, buscant motius formals o emparant-se en antiga jurisprudència. Els insumisos prenen opcions d'enfrontament davant el poder judicial, molts no es presenten a judici o no reconeixen la competència dels tribunals. Aquestes circumstàncies provoquen un caos judicial important en matèria d'insumissió.

El moviment antimilitarista, a mitjan any 1995, comença a coordinar-se a través de l'Assemblea Antimilitarista de Catalunya, que aglutina els petits nuclis locals d'insumisos i persones vinculades a l'antimilitarisme, en general.

Del nou Codi Penal als 10 anys d'insumissió (1996-1999)

L'aprovació del nou Codi Penal i el naixement de l'Assemblea Antimilitarista ajuden a revitalitzar el moviment social de la insumissió. L'any 1996 guanya les eleccions el Partit Popular; amb el suport dels partits nacionalistes, es pren la decisió de suspendre el servei militar obligatori i també la prestació social substitutòria.

El govern Aznar indulta regularment insumisos en els Consells de ministres, ja que

encara hi ha joves complint condemna, sobretot al País Basc i Navarra. Es modifiquen de nou les penes per insumissió amb una nova llei orgànica, que deixa les condemnes a presó per a casos molt marginals⁴. El fet que una llei orgànica hagi canviat quatre vegades en deu anys mostra l'impacte real de la insumissió en les decisions del govern.

Això no obstant, el moviment antimilitarista fa un pas més amb l'estratègia de la insumissió a les casernes. Els joves s'incorporen a files, i un cop assolida la condició militar, declaren la seva negativa a servir l'exèrcit. Això torna la insumissió als tribunals militars, insistint en la deslegitimació de l'exèrcit. Per aquest motiu, l'any 1999 hi ha mitja dotzena de joves complint condemna en presons militars.

Les dades aproximades parlen de 50.000 insumisos a tot l'Estat, 15.000 a Catalunya.

I després què?

La decisió de suspendre la mili obligatòria suposa, a mitjà termini, la fi de la insumissió. Assolint l'objectiu d'eliminar el servei militar, el moviment antimilitarista haurà de buscar noves estratègies per treballar i mantenir-se latent com a moviment social.

De fet, el moviment antimilitarista no considera una victòria l'establiment d'un exèrcit professional. El moviment ha pretès sempre aprofundir en la consciència antimilitar i pacifista de la societat que l'envolta. La insumissió pot haver servit com a eina per eliminar la mili, però ha servit sobretot per posar damunt la taula un debat sobre la militarització de la societat, com a símptoma de les desigualtats a nivell global.

Una cosa és certa, tal com va dir en Carlos Taibo, professor de la Universitat Autònoma de Madrid, al Congrés Català per la Pau, celebrat a Barcelona el febrer de 1999: *"des del referèndum de l'OTAN i la Guerra del Golf, la insumissió és el que ha mantingut l'activisme per la pau i l'antimilitarisme a l'Estat espanyol durant aquests últims anys"*.

Lluc Pelaez

³ Llei orgànica 10/1995, dl 25 de maig. Codi Penal que regula de nou les penes per incompliment del servei militar i la PSS.

⁴ Llei orgànica 7/1998, de 5 d'octubre. Variació dels articles referents a la insumissió i al compliment de la mili i la PSS regulats en el Codi Penal de 1995.

Consideracions finals

Jordi Sànchez

L'última dècada del segle XX ha estat per Catalunya, des de la perspectiva política, d'una intensitat moderada. Tres elements poden destacar-se en aquest període: 1) la normalitat democràtica amb què s'ha expressat el país a través de la seva acció quotidiana; 2) l'estabilitat viscuda en la vida política i particularment en el nostre sistema de partits; 3) la consolidació en el funcionament de les institucions d'autogovern recuperades plenament l'any 1980.

És veritat que en l'últim tram d'aquest període, que podem situar a partir de 1995, i que coincideix amb la 5a legislatura del Parlament de Catalunya, s'han obert nous escenaris en bona part per la pèrdua de la majoria absoluta que la coalició governant disposava des de 1984, però sobretot arran dels resultats de les últimes eleccions al Parlament de Catalunya, l'octubre de 1999. Si bé és cert que en política res no està escrit amb anterioritat, hi ha indicis per pensar que el nostre país es disposa a tancar una etapa de més de vint anys de durada (des de l'inici de l'etapa democràtica actual) i a obrir-ne una de nova, on no sols hi ha veus que apunten a un canvi en el govern del país, sinó que serà caracteritzat sobretot pel probable relleu generacional d'un bon grapat d'homes –i algunes dones– que han estat al capdavant de les diverses institucions nacionals i locals i també de les diferents formacions polítiques des de la transició. Indubtablement, aquest relleu és el millor senyal que el país avança amb normalitat i, possiblement per això i al marge d'insatisfaccions que cadascú pugui tenir en relació amb aspectes concrets de la quotidianitat política, cal començar reconeixent el treball i la dedicació que aquestes persones han esmerçat per a la governabilitat del país.

El procés de canvis i possibles relleus que apuntem a l'apartat anterior, s'ha deixat ja entreveure en la vida interna de gairebé totes les formacions polítiques catalanes. La dècada dels noranta ha estat un espai de temps on tots els partits han viscut alguna transformació o altra. Ha estat el moment, per exemple, en què alguns dirigents emblemàtics en la recuperació de les llibertats i de l'autogovern (Miquel Roca, Raimon Obiols, Antoni Gutiérrez, Heribert Barrera, Joan Reventós, entre d'altres) han deixat totalment o parcialment, de manera voluntària o empesos per les circumstàncies, l'activitat política o com a mínim el combat polític de primera línia a Catalunya. Ha estat també, però, un període on algunes formacions han viscut en el seu interior moments difícils de trencadissa. Particularment rellevant va ser el trencament d'ERC l'any 1996 i d'IC-Els Verds l'any 1997. Escissions que, en el cas d'ERC, ningú no posa en dubte que ha estat superada favorablement després dels resultats electorals de l'any 1999 i del lideratge de Josep-Lluís Carod-Rovira i que, en el cas d'IC-V, ha obert un interrogant sobre la consolidació en el futur de la coalició que lidera Rafael Ribó. Convulsions que també van afectar la coalició majoritària que governa Catalunya, especialment pel que fa a les relacions entre els seus integrants, CDC i UDC. Els interrogants sobre el futur d'aquestes relacions són molts, especialment quan el dirigent de la coalició i president de la Generalitat de Catalunya porti a la pràctica la seva avui ja anunciada retirada. El PSC i el PP tampoc no s'han escapat d'aquest escenari de tensions. En el primer cas, les tensions foren especialment viscudes l'any 1996, que van comportar el relleu de Raimon Obiols després d'un pols

fort i llarg que el fins aleshores primer secretari dels socialistes catalans va fer a sectors clau del seu partit. També, durant la tardor de 1996, Aleix Vidal-Quadras va ser apartat de la direcció catalana del PP per voluntat explícita de la direcció estatal d'aquest partit. En resum, tot apunta que l'absència de convocatòries electorals immediates que Catalunya va viure després de les eleccions legislatives espanyoles del 3 de març de 1996, va ser aprofitat per gairebé totes les formacions polítiques del país per resoldre aspectes de la seva vida interna. La percepció que una nova etapa s'estava a punt d'obrir (pèrdua de la majoria absoluta de CiU a les eleccions al Parlament de 1995, victòria del PP arreu de l'Estat l'any 1996, pacte de governabilitat entre CiU i el PP...), va esperonar probablement més d'un a posar els respectius partits al dia.

En aquest període que va des de 1989 fins a 1999, la meitat del qual es va viure amb un govern amb majoria absoluta, el Parlament de Catalunya no ha ocupat l'espai central de la vida política que en teoria li pertocaria dintre d'un sistema parlamentari de govern. Probablement, aquest és un dels dèficits en el funcionament de les nostres institucions, i per bé que és cert que el desplaçament del protagonisme del poder legislatiu a favor del poder executiu és una característica compartida per altres sistemes polítics similars, sembla que no hi ha motiu per no exigir del Parlament, en tant que institució representativa de la voluntat de la ciutadania, una centralitat plena en el disseny i desenvolupament de la vida política.

L'activitat del Parlament durant aquestes tres legislatures no ha estat excepcional, però tampoc no ha resultat de baixa intensitat, com ha succeït en altres assemblees legislatives. En tres legislatures (la tercera, la quarta i la cinquena) s'han aprovat 194 textos de llei, una dinàmica lleugerament inferior a la producció de la primera i segona legislatures, on en només vuit anys es van aprovar 160 lleis. Pot semblar que aquesta producció (unes 19 lleis per any) és escassa. En tot cas, cal recordar també que la funció legislativa és només una de les funcions de qualsevol Parlament i que cal també contemplar la funció de control i impuls parlamentari que els legislatius tenen assignada. Aquestes funcions de control contempen, entre d'altres, la realització de preguntes, interpellacions, així com el funcionament en comissions, mentre que les funcions d'impuls generen proposicions no de llei i presentació de mocions. L'activitat en aquests ca-

sos ha estat més notable que l'estricta producció legislativa i es poden comptabilitzar per milers les preguntes formulades i per centenars les mocions presentades. Especialment activa ha estat la cambra catalana en la cinquena legislatura pel motiu evident que el govern no disposava de la protecció d'una majoria absoluta. L'increment espectacular de les resolucions aprovades en l'última legislatura i les preguntes per escrit que han obtingut resposta del govern, que quasi dobren les que es van produir en la quarta legislatura, són exponents que les circumstàncies que han caracteritzat la cinquena legislatura han retornat una mica més de protagonisme al Parlament. Cal dir també que aquesta activitat és una prova de la tasca que els parlamentaris realitzen i que habitualment no és reconeguda, en bona part, per desconeixement d'aquesta activitat.

El període que va de 1989 fins a 1999 ha comportat igualment des de la perspectiva de l'executiu català un canvi en el perfil dels consellers. La tendència ha estat inequívoca en el sentit que cada cop més els consellers han estat persones provinents de la pròpia administració i més concretament persones que amb anterioritat al seu nomenament com a membres del govern ja havien ocupat llocs de responsabilitat en l'estructura dels departaments de la Generalitat. Aquesta tendència pot ser interpretada com un símptoma de maduresa de la nostra administració, reconeixent que aquesta realitat només ha estat possible després d'uns anys d'existència de la mateixa administració de la Generalitat. Aquesta lleugera modificació en la procedència del perfil d'un dels grups de l'elit política més important del país, els consellers, també s'ha pogut observar en el cas de les elits locals. Tot i que per aquests col·lectius la transformació té un altre origen, les dades d'algunes investigacions posen de manifest que, a partir de la fi dels vuitanta i al llarg dels noranta, s'ha produït una progressiva modificació dels càrrecs electes locals en el sentit que han anat perdent pes els que provenien —independentment de l'adscripció política— del que podríem anomenar famílies ben situades dintre del municipi a favor d'una més àmplia representació de la realitat social i econòmica. Aquests dos processos de nou perfil d'una part de les nostres elits polítiques és novament una senyal de normalitat democràtica que cal contemplar positivament.

L'acció política que s'ha realitzat en alguns àmbits al llarg de la dècada dels noranta ha estat en

alguns casos realment important. Si les dues primeres legislatures van destacar especialment per l'elaboració de lleis com les d'ordenament i divisió territorial (1987), la de política lingüística (1983) o el conjunt de lleis que preveien un marc per al desenvolupament institucional del mateix país (Síndic de Greuges, Sindicatura de Comptes...), les últimes tres legislatures han servit especialment per desenvolupar l'activitat legislativa i governamental en aspectes tan centrals com l'educació, la sanitat o la regulació de les formes de convivència, l'anomenada popularment llei de parelles de fet. L'aprovació, a l'inici dels noranta, de la Llei que ha de garantir la provisió pública de l'assistència sanitària com a servei finançat públicament, és una actuació especialment rellevant. En aquest sentit, el desplegament de les potencialitats que l'Estatut d'Autonomia atorga confereix a l'acció legislativa i posteriorment a l'acció governamental de la Generalitat de Catalunya un marc positiu de normalitat. El govern de la Generalitat té els instruments per fer front als reptes que la nostra societat comença a plantejar. Reptes que sovint tenen una dimensió social inequívoca. Per exemple, el que es deriva del procés de transició demogràfica i el manteniment de la qualitat de vida, un aspecte que incideix de ple en la política sanitària.

Un altre aspecte central d'aquest període ha estat l'aplicació de la reforma educativa. La defensa de la reforma i de la necessitat de la seva aplicació a Catalunya ha estat una voluntat ferma d'una molt àmplia majoria de les formacions polítiques i socials en la perspectiva d'una escola pública de qualitat. Els reptes que aquesta aplicació ha plantejat són molts i els interrogants sobre el futur de l'escola pública també. Progressivament, s'ha vist com l'èxit de la reforma passava també per una major dotació presupostària i per un cert replantejament de la relació entre l'administració i les escoles concertades. Aquests dos àmbits, ensenyament i sanitat, han centrat una bona part de l'interès i dels recursos disponibles durant la dècada dels noranta, i amb tota seguretat centraran l'interès en un futur immediat.

La normalitat en l'exercici de l'autogovern també ha tingut una traducció en el descens dels recursos del govern central al Tribunal Constitucional basant-se en la invocació d'un conflicte de competències. És notable el contrast entre els conflictes plantejats durant aquest període i els conflictes de competència expressats en la primera dècada d'autogovern. Sense descuidar altres possibles motiva-

cions d'arrel més política i que tenen a veure amb l'aritmètica parlamentària que des de 1993 s'ha produït a les Corts, és versemblant de creure que les actuacions legislatives de les institucions centrals espanyoles i les institucions d'autogovern de Catalunya han entrat en un escenari de menor desconfiança mútua i de major consolidació i fluïdesa de diàleg. Tot i acceptant que, d'entrada, el conflicte competencial no és negatiu i fins i tot que pot ser un motor de l'activitat política, com succeeix en molts Estats federals, és cert que una tensió permanent sobre la base d'aquests recursos acabava bloquejant el desenvolupament normal de les institucions. És important de remarcar en aquest punt que al llarg del període s'han produït algunes sentències del Tribunal Constitucional que han contribuït a consolidar, per exemple, el procés de normalització lingüística i, més específicament, en el procés d'accés a la funció pública.

Aquesta normalitat en el funcionament del TC també s'ha manifestat en la tasca d'institucions dependents de la Generalitat com són el Consell Consultiu, la Sindicatura de Comptes i la Sindicatura de Greuges. Sembla assenyat d'establir també una relació entre la disminució de recursos d'inconstitucionalitat per un conflicte de competències i la tasca realitzada pel mateix Consell Consultiu que, en la seva actuació, il·lumina el Parlament i el Govern a instàncies d'aquests sobre la possible constitucionalitat o no dels textos a aprovar. Cal recordar, per exemple, l'informe que l'esmentat Consell va dictar sobre la constitucionalitat del document que el Parlament havia de posar a votació en el marc de la discussió de la nova llei de política lingüística (desembre de 1997). La consolidació d'aquestes institucions ha estat marcada per la discreta i eficaç actuació que totes elles han protagonitzat durant aquest període.

No tot, però, han estat aspectes positius ni tampoc aquests deu anys han servit per resoldre totes les mancances que ja a la dècada anterior es manifestaven. La manca més visible de totes és la insuficiència financera de la Generalitat de Catalunya i també l'increment constant del dèficit del Govern de Catalunya. La mala valoració que en el seu moment es va fer a l'hora de concretar el traspàs de determinats serveis, valoració feta molt per sota del cost real d'alguns d'aquests, té com a conseqüència que les prestacions que l'administració catalana fa als ciutadans no puguin respondre a les necessitats que la societat planteja en el present ni molt menys

en el futur. El cas de la sanitat és probablement un dels més coneguts, però no l'únic. La sensació general compartida per una bona part de la classe política és que allò que en matèria de finançament no s'ha resolt en aquesta última dècada serà una de les assignatures pendents més important que caldrà resoldre en el futur. Com també ho haurà de ser la redefinició d'alguns nous marcs competencials que permetin completar el camí iniciat els anys vuitanta i consolidat els noranta. Entre aquests sobresurt, per la seva importància i pel que significaria de redisseny institucional del país, la creació d'un

òrgan jurisdiccional propi de Catalunya en el qual culminarien tots els processos judicials nascuts i desenvolupats en els tribunals amb seu a Catalunya.

La llista de reptes polítics i institucionals que queden pendents de resolució i que en el futur immediat caldrà afrontar podria incrementar-se amb altres exemples. L'objectiu, però, d'aquestes conclusions no és tant de fer prospectiva com un balanç-resum del que ha estat la vida i l'activitat política a Catalunya al llarg de l'última dècada del segle XX. I això, amb els diversos apartats que configuren aquest capítol, es pot donar per fet.

Bibliografia

- Aguar, M. J. 1997. "La representación de los intereses empresariales: Cámaras de Comercio y organizaciones de libre afiliación. Estudio de caso: Cámara de Comercio de Barcelona y Fomento del Trabajo Nacional (1980-1995)". Tesis Doctoral. Departament de Ciència Política i Dret Públic. UAB: Bellaterra.
- Aguilar, S. 1985. "¿Burgueses sin burguesía? La trayectoria corporativa de la burguesía catalana". *REIS*, núm. 31:183-211.
- Ajuntament de Barcelona. 10 anys de Consell de Seguretat Urbana de Barcelona 1984-1994. Barcelona, 1994.
- Ajuntament de Barcelona. Institut d'Estudis Metropolitans. "Instrumentos y metodología para el conocimiento del fenómeno delincuencia". Barcelona, 1990.
- Argelaguet, J. 1998: *El procés d'elaboració de la Llei de Política Lingüística*. Barcelona: Editorial Mediterrània.
- Argelaguet, J.; Subirats, J.; Vintró, J. 1992: "La III legislatura del Parlamento de Cataluña", *Revista de las Cortes Generales* núm. 26: 199-218.
- Ballbé, M. 1983. *Orden Público y Militarismo en la España Constitucional (1812-1983)*. Madrid: Alianza Editorial.
- Barcelona Llop, J. 1997. *Policia y Constitución*. Madrid: Tecnos.
- Brugué, Quim; Gomà, Ricard. 1998. "La dimensión local de la promoción económica: el marco conceptual". A: Q. Brugué; R. Gomà (Eds.), *Gobiernos Locales y Políticas Públicas*. Barcelona: Ariel.
- Camí, I.; Carulla, F. 1983. *Cercle d'Economia, 1958-1983. Una trajectòria de modernització i convivència*. Barcelona: L'avenç.
- Casademunt, A. 1998. *L'interès empresarial de les polítiques ambientals. La gestió dels residus sòlids urbans en la Unió Europea*. Barcelona: IEC.
- CECS (Centro de Estudios del Cambio Social) 1997: *Informe España 1996, Una interpretación de su realidad social*. Madrid: Fundación Encuentro.
- Comissió Jurídica Assessora (1995) (1996). *Memòria i Dictàmens*. 2 Vols. Comissió Jurídica Assessora. Barcelona.
- CONC. 1995. *Documents aprovats al 6è Congrés de la CONC*. Barcelona: Secretaria de comunicació.
- Crouch, Colin. 1993: *Industrial relations and European State Traditions*. Oxford: Clarendon Press.
- Generalitat de Catalunya. Departament d'Ensenyament. *La normalització lingüística a l'ensenyament no universitari de Catalunya*. Barcelona, 1993.
- Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura. *Estudis i propostes per a la difusió de l'ús social de la llengua catalana*. Barcelona, 1991.
- Generalitat de Catalunya. Departament de Treball. *Anuari d'Informació Estadística*. Barcelona, 1994, 1995, 1996.
- Doctrina del Consell Consultiu de la Generalitat de Catalunya (1981-1996)*, 1996. Consell Consultiu. Barcelona.
- Estivill, Jordi; de la Hoz, Josep M^a. 1986. *La cultura política dels treballadors a Catalunya*. Barcelona: La Magrana.
- Ferrera, M. 1995: "The 'Southern Model' of Welfare in Social Europe". *Journal of European Public Policy*, VI, 1.
- Ferret, J.; Ocqueteau, F. -Dir.- 1998. *Évaluer la*

- police de proximité?*. París: La documentation française.
- García Segura, C, 1995b. *L'activitat exterior de les regions: una dècada de projecció exterior de Catalunya*, Barcelona: Fundació Bofill.
- García Segura, C, 1995c. "La dimensión mediterránea de la proyección exterior de Cataluña: el Arco Latino". A: *Papers*, nº46. P. 43-56.
- García Segura, C. 1995a. "Comunidades Autónomas y relaciones internacionales" A: *Las relaciones exteriores de la España democrática* (ed. per Gillespie, R., Rodrigo, F. i Story, J.). Madrid: Alianza editorial. P. 170-188.
- Gladstone, A. 1984. "Employers Associations in Comparative Perspective: Functions and Activities". *Employer's Associations and Industrial Relations*. Oxford: Clarendon Press.
- Hayes Brian (article a) "Policing today", vol. 3, núm. 4, desembre 1997.
- Informe Pi-Sunyer sobre *La Justicia a Catalunya* (1998). Fundació Carles Pi-Sunyer d'Estudis Autònomic i Locals. Barcelona.
- López Aguilar, J.F. 1994 *Justicia y Estado Autonomico (Orden competencial y Administración de Justicia en el Estado compuesto de la Constitución española de 1978)*. Madrid: Civitas.
- Jordana, J. 1996. "Reconstructing union membership in Spain". *Industrial Relations Journal*, 27 (3).
- Jordana, J. 1998. "Les organitzacions sindicals a Catalunya". A: S. Giner (Ed.), *La Societat Catalana*, Barcelona: Institut d'Estadística de Catalunya.
- Jordana, J.; Nagel, K.J. 1998. "Trade unionism in Catalonia: Do unions have joint nationalism?". A: P. Pasture ; J. Verberckmoes (Eds.), *Working-class internationalism and the appeal of national identity*, Oxford: Berg Pub.
- Lindblom, Ch.E. 1991. *El proceso de elaboración de las políticas públicas*. Madrid: MAP.
- Linz, J. 1988. "Política e intereses a lo largo de un siglo en España, 1880-1980". A: *El Corporativismo en España*. Barcelona: Ariel.
- Llibre Blanc de la Justicia* (1997). Consell General del Poder Judicial. Madrid.
- Aparicio, M. A. 1991. «Las competencias de las Comunidades Autónomas en materia de Administración de Justicia». A: *Informe sobre Comunidades autónomas 1990*. Fundació Carles Pi-Sunyer. Barcelona.
- Maloney, W.A.; Jordan, G.; McLaughlin, A. 1994. "Interest Groups and Public Policy: The Insider/ Outsider Model Revisited", *Journal of Public Policy*, núm. 14(1): 17-38.
- Mangas M. A. 1990. "La aplicación del derecho comunitario". A: AAVV. *Relaciones internacionales y Comunidades Autónomas*, Barcelona: Institut d'Estudis Autònomic. P. 61-76.
- Martín Villa, R. 1984. *Al servicio del Estado*. 4ª ed. Barcelona: Editorial Planeta.
- Mény, Y. 1990. "Los grupos y el Estado en Francia: colaboración y oposición, arreglos y corrupción". *Revista de Estudios Constitucionales*, núm. 7: 137-150.
- Ministeri de Treball i Serveis Socials. 1989-1998. *Anuario de Estadísticas Laborales*. Madrid: Ministerio de Trabajo y Servicios Sociales.
- Molins, J.M. 1994. "Los grupos de interés en España", *FAES*, núm. 7. Madrid.
- Molins, J.M. 1998. "La teoría de grupos". Working Paper 143. Barcelona: *Institut de Ciències Polítiques i Socials*.
- Morin, E. 1994. *Introducción al pensamiento complejo*. Barcelona: Gedisa.
- Normandeau, A. -Dir.- 1998. *Une police professionnelle de type communautaire*. Montreal: Édition du Méridien.
- OIT, 1998: *World Labour Report. Industrial Relations, democracy and social stability*. Ginebra: International Labour Office.
- Olson M. 1965. *The Logic of Collective Action*. Cambridge: HUP.
- Palau, A. 1996. *La conflictivitat competencial. Seguretat pública*. Barcelona: Institut d'Estudis Autònomic.
- Paniagua, J.L.; Gutiérrez, F., 1983. *La Constitución y la formación policial*. Barcelona: Salvat Editors -Dirección de la Seguridad del Estado.
- Parlament de Catalunya. *Legislatura 1988-1992*. Barcelona, 1993.
- Parlament de Catalunya. *Legislatura 1992-1995*. Barcelona, 1996.
- Parlament de Catalunya. *Membres del Parlament de la V legislatura*, V/2. Barcelona, 1997.
- Pérez González, M. 1997. "La actividad exterior de las Comunidades Autónomas". A: *La actividad exterior y comunitaria de Galicia. La experiencia de otras comunidades autónomas*, ed. per J. Pueyo i Mª T. Ponte. Santiago de Compostela: Fundación Alfredo Brañas. P. 21-40.
- Recasens, A., 1995. "El espacio policial europeo:

- un futuro en construcción". *Cuadernos de la Guardia Civil*, núm. 14.
- Recasens, A., 1995. *L'espai policial Europeu. Del desarmament del Leviathan a la construcció del seu futur*. Fundació Bofill. Memòria d'investigació.
- Recasens, A., 1996. "Soberanía, aparato policial e integración Europea". A: *Soberanía: un principio que se derrumba*. Barcelona: Paidós. P. 92-112.
- Sampedro, V. 1997. *Movimientos sociales; debates sin mordaza. Desobediencia civil y servicio militar (1970-1996)*. Madrid: Centro de Estudios Constitucionales.
- Schmitter, Ph. 1981. "The organization of business interest: a research design to study the association action of business in advanced industrial societies of western Europe". Berlín: International Institute of Management.
- Schmitter, Philippe. 1992: "Los sectores en el capitalismo moderno: modos de gobierno y diversidad de resultados". A: Brunetta, R.: Dell'Aringa, C. (Comp.) *Relaciones laborales y resultados económicos*. Madrid: MTSS.
- Solé, C. 1987. "El sistema asociativo empresarial en el sector textil español". A: *Corporativismo y diferenciación regional* Madrid.: Ministerio de Trabajo.
- Solliciteur Général Canada. *Une vision de l'avenir de la Police au Canada: Police-Défi 2000*. Ottawa, 1990.
- Subirats, J.; Torres, M.; Vintó, J. 1997: "La IV legislatura del Parlamento de Cataluña". *Revista de las Cortes Generales*, núm. 42: 247-260.
- Tarrow, S. 1997. *El poder en movimiento. Los movimientos sociales, la acción colectiva y la política*. Madrid: Alianza Universidad.
- UGT Catalunya. 1994. *9è Congrés. Informe de Gestió*. Barcelona: Secretaria d'Organització.
- UGT Catalunya. 1998. *10è Congrés. Dictamen de la Comissió de Treball. Ponència base*. Barcelona: Secretaria d'Organització.
- Vidal Folch, X. 1990. "La patronal de la Transició democràtica". *L'avenç*, núm. 38: 66-73.
- Visser, J. 1996: "Traditions and transitions in industrial relations: a European view". A: J. Van Ruysseveldt; J. Visser (Eds.). *Industrial Relations in Europe*, Londres: Sage.
- Visser, J. 1998: "Learning to play: the europeization of trade unions". A: P. Pasture ; J. Verberckmoes (Eds.). *Working-class internationalism and the appeal of national identity*, Oxford: Berg Pub.
- Wiarda, H. 1982: "From corporatism to neo-syndicalism: the State, organised labour, and the changing industrial relations systems of Southern Europe". *Comparative Social Research*, 5.
- Wilson, J.Q.; Kelling, G.L. 1982. "The Police and Neighbourhood Safety". *The Atlantic Monthly*, núm. març.
- www.gencat.es/parlam

CULTURA

Introducció

Joan Manuel Tresserras

Introducció

El balanç de les transformacions que s'han produït en el sistema cultural a Catalunya, d'ençà de 1988, ha de partir de la constatació que deu anys poden resultar un període molt llarg. Llarg en relació al ritme general de canvi dels hàbits de consum, a la velocitat de renovació de les tecnologies de la informació i el coneixement, a la fugacitat de les transicions generacionals, o a l'acceleració dels processos de globalització.

Des d'una perspectiva mundial, només que prenguem els exemples de fenòmens com la irrupció d'Internet, els progressos espectaculars en les telecomunicacions, o la ràpida implantació de la digitalització, ja es veu clarament que les transformacions han d'haver estat profundes. Aquests processos d'abast general ens han afectat decisivament. De fet, parlem d'una manera gairebé tòpica de cibercultura o de realitat virtual, nocions que fa deu anys amb prou feines formaven part del llenguatge de la ciència-ficció. Parlem de canvi d'era, de nova alfabetització, de canvi de civilització, de societat de la informació. Hem construït una veritable ideologia de la nova modernitat, que es fonamenta en una mena de fusió entre cultura, tecnologia i economia. Una ideologia que s'expandeix en el diàleg –de vegades de sords– amb una de les seves antítesis fonamentals, el discurs i la ideologia apocalíptics.

Hi ha, doncs, en els darrers deu anys, transformacions del sistema cultural català que han estat suscitées per la mecànica de la nostra ubicació subordinada a un macrosistema occidental. En aquest marc, l'esforç de les persones, les empreses, les institucions o les entitats per tal d'adaptar-se a

un ritme general de canvi proposat –de vegades imposat– des de l'exterior, ha estat un estímul principal del canvi. Adobat per la fascinació tradicional de les societats industrials per la innovació científica i tècnica, i pels revestiments més formals d'una certa mena de progrés. I amb l'objectiu explícit que aquella subordinació inevitable a la dinàmica general occidentalitzadora proporcionés, en contrapartida, la possibilitat de noves gratificacions i expectatives d'una millora relativa en el concert general dels pobles, de les seves cultures (identitats) i, sobretot, de les seves economies.

Si desplaçem l'atenció cap a les claus internes del canvi cultural, i provem d'establir-ne l'eficàcia, veurem que, malgrat la modèstia dels instruments i la poca capacitat d'explicitar els objectius, també s'ha generat una dinàmica renovadora. Per l'acció preferent de factors interns, la cultura catalana ha canviat considerablement. Pensem només, per exemple, en la gran transcendència de la celebració dels Jocs Olímpics de 1992. Com mesurar el seu efecte sobre les concepcions de la gent, la seva autoestima, en una Barcelona que els anys vuitanta era denunciada com a "Titànic"? I en la resta de Catalunya? En pocs anys, aquell Titànic s'enduria els òscars del 92 i n'obtenia uns valors afegits i una imatge de marca –més Barcelona, però també Catalunya– que li permetrien una projecció internacional com mai abans no havia tingut. Mentrestant, però, la iniciativa privada continuaria sent incapaç d'endegar cap projecte nou, potent, significatiu, en el camp de les indústries culturals. I el mercat local continuaria atrapat entre les rutines del passat i les inèrcies induïdes per les multinacionals metropolitanes.

Contrastos, doncs. Alguns èxits vistosos, escl-

tants. Algunes noves infraestructures públiques. Agilitat col·lectiva i capacitat d'adaptació quotidiana als nous instruments i llenguatges –telèfons mòbils a dojo, un elevat nombre d'abonats a la televisió digital, molts internautes enganxats–, fins i tot un esforç d'orientació política en la direcció adequada amb la creació del Comissionat per a la Societat de la Informació. Però, simultàniament i en els mateixos deu anys, una retracció en sectors decisius de la producció audiovisual a favor d'una major centralitat de Madrid. I retard en el cablatge; i una cultura juvenil més aviat desesperançada, de baixa densitat; i dificultats per identificar els trets d'una política cultural global.

I, encara, la perpetuació i el pes tan aclaparador de clientelismes intel·lectuals. La permanència dels dos grans blocs polítics –CiU i PSC-PSOE– en institucions que controlen de fa molts anys, ha tendit a perllongar el reclutament d'artistes i periodistes, creadors i pensadors, des de dues xarxes separades i, sovint, contraposades. Aquestes xarxes de clientela han continuat controlant la majoria de les plataformes d'expressió i han reproduït una fal·laç divisió entre dues formes de concebre la tradició cultural del país i la modernització dels seus referents identitaris. Aquesta polarització de les concepcions del país, la seva gent i la seva cultura, desplegada en un clima general potser de baixa crispació manifesta, però d'irreductible manteniment de les posicions, ha tingut un protagonisme fatal durant tota la transició política, d'ençà de la fi dels setanta. Amb uns vicis de funcionament que, iniciats en l'espai cultural i comunicatiu d'empreses i mitjans públics, s'han enquistat també en els grups privats que han anat adoptant unes inèrcies d'aspecte cada vegada més monolític. D'aquesta manera s'ha anat desenvolupant una monòtona batalla per l'hegemonia, amb greus dificultats per tolerar la introducció d'elements nous, que ha dificultat el travament d'una nova cultura catalana, desempallegada de les grotesques herències del franquisme i que pogués ser àmpliament compartida per tota la població. Sembla clar que, en el desplegament tàctic de l'acció cultural des de tots dos sectors, la conservació de bosses de suport electoral ha tingut prioritat sobre la construcció d'una nova cultura nacional.

* * *

El criteri que ha orientat l'estructura d'aquestes pàgines té un accent volgutament economicista

i, menys potser, sociologista. Perquè, de bon començament, vam pensar que en aquesta perspectiva hi havia un dèficit acumulat. En part per la mena predominant d'estudis disponibles i, sobretot, per les prioritats i les sensibilitats esbiaixades que solen caracteritzar els debats sobre la creació i el sistema culturals a Catalunya. En la nostra realitat és més habitual l'anàlisi de l'obra, del producte, que no la reflexió sobre les condicions generals de la seva producció.

Posar l'accent ara en els aspectes econòmics i infraestructurals pot ser una manera de facilitar, més endavant, un diàleg més informat sobre polítiques de cultura i de comunicació. Però, aquest economicisme declarat del punt de partida es mostra tot just en l'enfocament d'alguns capítols, i mai no arriba a plantejaments econòmics o de quantitats. D'altra banda, les fonts disponibles haurien fet difícil una aproximació d'aquesta mena.

També cal consignar que la delimitació d'allò que consideràvem cultura catalana no ha estat objecte de cap debat especial. Evidentment, queden ressaltats alguns productes, autors o instruments que, durant aquests anys, han operat encara en el moll mateix d'aquell tronc de la cultura catalana que l'etnocidi franquista va col·locar al llindar de la desaparició. Però hem adoptat una concepció prou àmplia de l'espai cultural català. Una concepció poc neguitejada per establir contorns, que ha procurat no excloure res per principi i que, en cada àmbit i a criteri de cada autor, ha intentat donar relleu a allò més destacable.

Complementàriament, el text ha volgut combinar el to descriptiu, de simple repàs o recordatori, d'allò més significatiu que s'ha produït en cada àmbit, amb un compromís analític i valoratiu. De manera que la informació pugui ser fàcilment trobada i inserida en unes avaluacions generals que recullen la perspectiva oberta i complexa dels diversos autors. El balanç d'una dècada així ho exigia, i la qualitat reconeguda dels autors en els seus àmbits respectius ho ha permès amb escreix.

* * *

El protagonisme de les noves infraestructures ha aconsellat d'encetar l'obra amb una una panoràmica i establint on apareixen encavallaments i redundàncies i on continuen les mancances cròniques. El capítol ha estat elaborat per Ignasi Aragay.

L'estudi de l'evolució dels principals actors pre-

sents en el sistema cultural català ha anat a càrrec de Maria Corominas, Lluís Badia, Laura Bergés i J. Àngel Guimerà. En aquest capítol, les fonts disponibles eren particularment deficientes i era aconsellable de constituir un equip que pogués anar a cercar les dades en una dispersa documentació original. D'aquesta manera l'esforç realitzat ha fet possible completar un quadre general tan important com el del paper de les institucions públiques, i ha permès l'establiment d'una nova base d'anàlisi, molt més sòlida que les existents fins ara.

Pel que fa a les característiques de la creació i la producció dels diversos sectors culturals, hem respectat les delimitacions habituals i hem comptat amb l'assessorament general de David Castillo. Del món editorial i de la creació literària, n'ha fet balanç Isidor Cònsul. De les arts plàstiques i el disseny, n'ha establert un bon panorama Pilar Parcerisses. La música –les músiques– i el sector discogràfic han estat avaluats per Pep Blay. Les arts escèniques per Andreu Satorra. I el cinema i la producció audiovisual que hi està vinculada, han estat comentats per Esteve Rimbau. A banda d'aquest, hem volgut també dedicar unes pàgines a d'altres sectors rellevants. Del periodisme i la seva evolució, n'ha parlat Josep Lluís Gómez Mompert. La recerca científica a les universitats la documenta Xavier Duran. De les vicissituds de la festa i de les manifestacions d'art i de cultura populars durant la dècada, n'ha fet el repàs Josep Bargalló. I entre les diverses branques del pensament social que han donat aportacions rellevants, hem optat per centrar l'atenció en un dels seus àmbits preferents, el de la història i dels mecanismes de recreació del passat. Francesc Espinet n'ha dibuixat el paisatge.

El diagnòstic sobre l'evolució dels mitjans de comunicació i les tendències que apunten ha estat elaborat per Mònica Terribas i Xavier Bosch. I l'ava-

luació de la situació des d'aquella perspectiva econòmica que esmentàvem abans, queda plantejada en les contribucions d'Antoni Lladó i de Muriel Casals.

* * *

Les pàgines que segueixen perfilen en conjunt una certa progressió cultural. La renovació de moviments, la insinuació de relleus generacionals, la deriva col·lectiva per no ser bandejats de la frenètica societat de la informació i evitar el risc d'exclusió. En això s'ha fet camí. Però també s'hi fa evident que algunes deficiències cròniques no acaben de ser combatudes adequadament. Més enllà o més ençà del talent d'un reduït *star system* local en arts i lletres, generalment de limitada projecció internacional, la cultura catalana arrossega problemes estructurals que exigirien una sintonia ben greixada entre la capacitat col·lectiva de renovació i adaptació als canvis i una acció orientadora consensuada –no pas partidista– que fos capaç de posar en pràctica una ambiciosa política de cultura i de comunicació. Una política que, en el termini dels deu anys pròxims, obtingués la millora dels nivells d'instrucció i de capacitació de la població jove, i la consolidació d'una producció cultural autòctona capaç de nodrir un mercat local català més dinàmic i capaç d'obrir-se als mercats internacionals. Una política que es proposés, efectivament, la modificació d'una rutina de consum gestada durant l'oferta imposada pel franquisme i adaptada, després, als models de la cultura més banal vehiculada pels principals mitjans de comunicació de massa i les grans companyies multinacionals del sector. Una política que, finalment i sobretot, tingués la prioritat explícita i transparent de garantir, des del consens, un horitzó de major cohesió social i nacional.

Al final d'aquest apartat el lector trobarà diversos escrits que analitzen la situació i l'evolució de la llengua catalana en aquest període. Aquest apartat ha estat coordinat per Isidor Mari i els editors de l'obra han cregut oportú situar les diverses aportacions tot just després de l'apartat de Cultura

L'evolució del patrimoni

Ignasi Aragay i Sastre

Introducció

El patrimoni cultural de Catalunya, conservat i difós principalment a través de museus, biblioteques i arxius, en aquesta dècada ha experimentat canvis rellevants. El dinamisme d'aquests tres tipus d'institucions, potenciat a partir de l'adveniment de la democràcia, ha continuat, si bé a un ritme menor del que voldrien els professionals i, per desgràcia, a un ritme superior del que la ciutadania exigeix. Però no tot cal atribuir-ho a una hipotètica manca de pressió popular. Els valors que conformen l'ideari social present han rellegat a les posicions de cua l'adquisició de coneixements per la via més clàssica, la lectura. En contrast, els mitjans audiovisuals i l'esport, esdevingut espectacle de massa i fabulós negoci, ha guanyat un protagonisme progressiu. Els Jocs Olímpics de Barcelona'92 no han estat aliens a la prioritització, per part de les Administracions del país, de la construcció d'equipaments esportius per davant d'altre tipus d'infraestructures, incloses, naturalment, les culturals.

Sense que es tracti aquí de plantejar greuges comparatius, aquesta reflexió genèrica ve a tomb perquè a grans trets es pot afirmar, amb els pressupostos a la mà i malgrat els esforços i avenços evidents, que la conservació i difusió del patrimoni cultural no ha estat una prioritat dels poders públics, ni encara menys dels privats. Com a exemple emblemàtic, a cavall entre el privat i el públic, cal esmentar el canvi de rumb materialitzat en aquesta dècada per la política de les grans fundacions de les caixes d'estalvis, entitats privades amb vocació de servei públic que han optat per desmantellar unes

històriques xarxes de biblioteques que havien deixat envellir. Com a contrapartida, la seva acció cultural se centra actualment en l'organització d'accions emblemàtiques que els permeten una assegurada presència mediàtica, ja sigui en el camp de la restauració de monuments, ja sigui mitjançant programes d'exposicions d'impacte.

Si el panorama és aquest, s'entendrà que la dècada no hagi solucionat bona part dels dèficits històrics que persisteixen a Catalunya en el camp museístic, bibliotecari, arxivístic i dels monuments. Per això és possible que, essent la realitat una, uns vegin el got mig ple i els altres, mig buit. Sigui com sigui, s'ha produït un avenç i fins i tot hi ha hagut iniciatives exemplars. Intentarem tot seguit fer una descripció sumària de l'estat de la qüestió i l'evolució en cadascun dels quatre camps esmentats; ho farem condicionats per la falta d'informació estadística fiable i equiparable per a tot el període, una més de les mancances irresoltes. Per la seva importància i abundància, dedicarem més espai als museus, i continuarem amb biblioteques, arxius i monuments.

Els museus

Dins el patrimoni cultural, els museus, gràcies a la projecció pública de què gaudeixen, ocupen segurament un lloc de privilegi. Tot responsable de qualsevol parcel·la de política cultural sap que són institucions que prestigien, que donen bona imatge, que llueixen, institucions on periòdicament es poden inaugurar exposicions. Tot responsable cultural sap també que són institucions amables –vinculades al temps lliure– i amb una bona presència

en el món de la informació. Al seu costat, tot i generar despeses idèntiques o superiors, l'impacte en el públic és menor o ho és a més llarg termini en el cas de les biblioteques i sobretot dels arxius. Capítol a part mereix, atesa la gran varietat de casos, la relació del públic amb els monuments.

Per als museus catalans, la dècada 1989-1998 està marcada, en el terreny de l'enquadrament organitzatiu i territorial, pel canvi que va suposar l'aprovació d'una nova llei de Museus del Parlament de Catalunya el novembre de 1990. Abans d'entrar a valorar què ha suposat aquest text legal, val la pena de fer un breu apunt històric. Remuntem-nos per uns instants a la fi de la Guerra Civil. A partir d'aquell moment, el règim dictatorial va decidir estructurar els museus espanyols creant per decret a cada província un museu arqueològic provincial, museu que seria dipositari de les noves troballes o adquisicions i amb funcions de coordinació dels altres centres locals, en cas que existissin. El sistema segurament era operatiu per a províncies poc dotades, però en el cas català, i especialment en el barceloní, amb una important diversitat de centres i una tradició consolidada, el sistema no va funcionar. Alguns museus locals van adaptar-se a la situació, d'altres arrosseguen plets que vénen d'aleshores —cas del de Badalona, que encara avui reclama la seva Venus a l'Arqueològic de Catalunya, antic Provincial de Barcelona. Cap als anys 70 el sistema va començar a fer aigües i en un context de lluita per les llibertats democràtiques i nacionals, va sorgir l'Assemblea dels Museus de Catalunya impulsada per joves professionals.

Un cop mort el dictador, i ja en època del conseller Max Cahner, en la reunió anual de l'esmentada assemblea, l'aleshores conseller va personar-se a la reunió i va instar els assistents que nomenessin un representant, el qual els va dir que passaria a convertir-se en el primer cap del servei de Museus de la Generalitat de Catalunya i tindria com a mandat executar el programa assembleari. L'escollit va ser l'arqueòleg Josep Guitart i el programa que va posar en marxa, aprovat pels seus companys, tenia com a filosofia la creació d'un museu comarcal que fes de pont entre el govern de Catalunya i els museus locals. La Generalitat tindria com a missió dotar aquests museus comarcals dels equipaments necessaris que els permetessin prestar serveis als museus locals. Aquests museus comarcals no havien d'exercir un centralisme patrimonial ni havien d'explicar la comarca: la seva funció coordinadora

tan sols havia de consistir a donar serveis. Es van firmar els respectius convenis, però amb els anys el sistema es va demostrar inoperant perquè la Generalitat només va arribar a dotar econòmicament uns pocs museus comarcals, i va deixar desatesa la gran majoria.

En aquest context cal entendre la llei de 1990, un text el principal objectiu del qual era descarregar la Generalitat de l'obligació que no complia i fer que cada Administració financés els propis equipaments. El govern català es va reservar la funció d'inspecció i, a partir de 1993, va posar en marxa el registre de museus. El text també comprometia la Generalitat a atorgar subvencions per a la millora dels serveis dels centres que complissin els requisits mínims del registre. Si fins aleshores s'havia parlat de l'existència a Catalunya d'uns 250 museus, ara la quantitat ha baixat substancialment. El registre, pràcticament enllestit aquest 1998, inclou poc més de 150 centres. Els aproximadament 100 restants passen a ser meres col·leccions d'objectes que no compleixen les condicions mínimes exigides de personal, seguretat, horaris, catalogació, conservació, etc.

En virtut de les dades del registre, és possible de fer una radiografia detallada de l'estat dels museus, dels 150 legalment considerats com a tals. Però no es pot comparar la situació d'avui amb la de fa una dècada, ja que no hi ha dades fiables que proporcionin la foto fixa de 1989 i, en tot cas, no són dades equiparables a les actuals.

Segons el document inèdit del departament de Cultura de la Generalitat: Anàlisi de les dades i necessitats dels museus de Catalunya en base al projecte d'informatització, document del qual es conserva un únic exemplar datat el 1991 i elaborat sobre informacions sembla que de 1990, pel volum de fons i per la quantitat de personal contractat indefinidament, dels 245 centres existents al país en aquella data, només 75 estaven preparats per ser informatitzats. En les conclusions del treball es posen de manifest algunes mancances. Es diu, per exemple, que «el 70% de museus de Catalunya no tenen personal en nòmina». En concret, només 73 tenien personal tècnic fix. El total de tècnics contractats permanentment era de 220 a tot el país. Altres dades significatives d'aquell estat de la qüestió són: la majoria de centres (192) són pluridisciplinàries, és a dir, hi ha una gran abundància de museus locals on hi ha una mica de tot. En concordança amb això, la gestió dels centres

recau majoritàriament en l'Administració local (133), seguida del sector privat (64) i de l'Església (30). Al principi de la dècada la Generalitat gestionava només 3 museus, contra els 12 de la Diputació de Barcelona i els 21 de l'Ajuntament de Barcelona.

Les dades del registre de museus, el maig de 1998, mostren un panorama sensiblement diferent. D'entrada, cal dir que la informació només inclou 151 museus i que els museus municipals de Barcelona (sense comptar els de gestió compartida amb altres institucions, n'hi ha 14) compten com un de sol, ja que són gestionats de manera centralitzada per l'Institut de Cultura de Barcelona (ICUB), amb la qual cosa no compleixen un dels requisits del registre. El fet que Generalitat i Ajuntament de Barcelona no hagin estat capaços d'arribar a una entesa per resoldre aquesta anomalia que distorsiona el registre, no deixa de ser indicatiu de les dificultats –en aquest cas polítiques– d'avançar en el consens cap a la modernització dels equipaments culturals del país. Entre els grans, un altre centre que no consta al registre és el Museu de la Ciència de “la Caixa”.

Això no obstant, la lectura del registre proporciona moltes informacions d'interès a l'hora de fer la foto fixa del parc museístic català. Hem triat algunes dades rellevants. Pel que fa als preus, hem complementar les dades pel nostre compte i a partir de la nova guia de museus editada per la Generalitat (1998). Són gratuïts 51 dels 151 museus registrats. Pel que fa a la resta, els preus oscil·len entre les 100 pessetes (8 museus) i les 1.000 del Teatre-Museu Dalí, el tercer més visitat del país després del Picasso (600 pessetes) i el del Barça (475). Diverses institucions barcelonines, incloses les municipals, cobren 600 pessetes. El preu habitual se situa entre les 200 i les 300 pessetes (27 museus). En el capítol de personal, l'increment que s'intueix respecte a l'inici de la dècada és notable: el personal contractat indefinit supera avui les 500 persones, de les quals més de 200 són titulats universitaris.

En el terreny de la catalogació de les col·leccions hi ha situacions ben diverses. Com és natural, els museus especialitzats en art són els que més compleixen. En general, però, són pocs els que tenen la feina totalment al dia, és a dir, els que fan coincidir el nombre d'objectes registrats amb el nombre total d'objectes. Hi ha casos flagrants, com ara l'Arqueològic Comarcal de Banyoles, que de 200.000 peces

només en té registrades 870, tot i que disposa de 5.128 fitxes. O el cas del Museu del Joguet de Catalunya, que dels 7.000 objectes que declara tenir no n'ha registrat ni fitxat cap. Idèntica situació és la del Museu de Montserrat, amb 3.500 objectes.

Pel que fa a infraestructura intel·lectual, ens hem fixat en l'existència o no d'una biblioteca dins els museus. Disposen de fons bibliogràfic 57 museus, dels quals, 12 no especifiquen el nombre de volums i la majoria els quantifiquen per aproximació, de la qual cosa es desprèn que no són biblioteques que funcionin d'una manera professionalitzada. Per motius de seguretat, farem només un comentari general entorn d'aquestes dades sobre seguretat. Pràcticament tots els museus són vulnerables; queda molta feina per fer. Una dada: tan sols un 26% dels museus disposen de normativa de seguretat. La dècada 1989-98 es va iniciar amb el robatori de sis quadres a la Fundació Miró de Barcelona –recuperats al cap de pocs mesos– i s'ha tancat amb el robatori (1997) del Beatus de Lièbana del Museu Episcopal de la Seu d'Urgell, també recuperat al cap de mesos.

Sempre partint dels 150 museus que han assolit d'entrar al registre del departament de Cultura de la Generalitat, la informació pressupostària de què es disposa és irregular i no permet deduir-ne conclusions generals. Per exemple, el Museu del Barça, el segon més visitat del país, no aporta dades d'ingressos. Entre els que més recaptin a taquilla hi ha el Teatre-Museu Dalí (208 milions), Museu del Tresor de la Catedral de Girona (97), Fundació Miró (68 milions), Museu Nacional d'Art de Catalunya (22) i Fundació Tàpies (15). El capítol de patrocini resulta desolador. La llei espanyola de Mecenatge, aprovada el 1994, no sembla haver tingut gaire efecte sobre els museus catalans. La política de comunicació de les grans empreses passa més per la publicitat que no pas pel patrocini i el mecenatge. Només reben algun tipus de patrocini 11 museus i només en 4 casos les quantitats superen els 5 milions de pessetes.

Aquesta manca de suport de la societat civil, que avui en dia més aviat cal identificar amb les grans empreses i entitats financeres, no ha impedit que en aquest període hagin nascut o renascut –no pas sense polèmica política– institucions emblemàtiques a nivell nacional i local, gràcies a l'esforç de la iniciativa pública. Entre les d'abast nacional, sigui nominalment sigui per la seva projecció social, hi ha el Museu Nacional d'Art de Catalunya

(MNAC), el Museu d'Art Contemporani de Barcelona (Macba) –aquest amb suport privat–, el Museu d'Història de Catalunya (MHC), el Museu Nacional de la Ciència i la Tècnica (MNCT) i la Fundació Tàpies. De museus locals que han fet salts endavant, n'hi ha molts: el nou Museu del Cinema (Girona), el de la Juguina (Figueres), el Víctor Balaguer (Vilanova i la Geltrú), el Marítim de Barcelona, el Marès de Barcelona, el Municipal de Gavà –amb les mines prehistòriques–, el d'Art de Girona, el de Montserrat, el Thermàlia (Caldes de Montbui), el de Badalona, l'Ecomuseu de les Valls d'Àneu –fundat el 1988–, el Museu de la Conca Dellà, l'Etnològic del Montseny, el Museu de Granollers i altres, car la llista no és exhaustiva.

Una part qualificada dels museus catalans ha millorat la seva gestió i han assumit la necessitat d'anar a buscar el públic, de fer-li atractiu el museu. Pel que fa a la gestió, la irrupció de la informàtica hi ha ajudat decisivament, així com l'adopció d'una filosofia pròpia de l'empresa privada. La recerca del públic té molt a veure amb aquesta nova filosofia i s'ha fet amb la millora de les exposicions permanents i l'activació de les temporals, l'ampliació d'horaris, les ofertes imaginatives –visites nocturnes d'estiu, guies especialitzats, serveis de traducció per als turistes estrangers–, l'obertura de botigues i cafès-restaurants, la millora dels serveis pedagògics i la celebració d'actes culturals relacionats amb el contingut del museu, entre altres iniciatives.

Naturalment, els dèficits són encara importants. En el negatiu de la foto fixa dels museus catalans hi ha uns accessos per a minusvàlids que deixen molt a desitjar, l'evidència que hi ha pocs museus que disposin de guies internes publicades i la realitat d'unes condicions d'emmagatzematge que demanen un esforç d'actualització. El 1993, a les VI Jornades de Museus i Administració Local organitzades per la Diputació de Barcelona, els tècnics van arribar a la conclusió que durant el franquisme els museus amb prou feines podien obrir la porta per manca de dotació, mentre que ara pràcticament només s'obren –s'inauguren–, però se n'oblida el manteniment i el funcionament. Una enquesta promoguda per la Federació de Municipis de Catalunya, resposta per 113 centres i presentada el desembre de 1997, mostra que la meitat dels museus tenen dèficits d'espai, problemes de conservació i manca de personal. Queda molt camí per córrer, també en el terreny de l'autonomia museís-

tica. En unes institucions bàsicament dependents dels poders públics –els Ajuntaments són els que més en tenen–, el perill d'instrumentalització política continua vigent. Han proliferat les fórmules dels patronats, consorcis i ens autònoms, fórmules que, malgrat que han permès una distància i una millora de la gestió, no han conjurat del tot aquest perill.

Tot i l'esforç realitzat, encara són molts els centres que no han entrat en la dinàmica de renovació. Com més va més es marca la frontera entre els que van quedant antiquats i els que es modernitzen, una frontera que el públic ha demostrat que sap apreciar bé. Un cas emblemàtic és el del Museu Clarà, finalment clausurat per l'Ajuntament de Barcelona. ¿Ningú no el visitava perquè estava deixat de la mà de Déu o estava deixat de la mà de Déu perquè ningú no el visitava? El cas és que ha mort no sense aixecar una sorollosa protesta ciutadana i amb una causa judicial pel mig. Finalment, l'edifici que l'acollia es convertirà en una biblioteca.

Malgrat casos com aquest i malgrat les restriccions imposades per entrar al club dels museus legalment reconeguts, no paren de sorgir-ne de nous, sovint molt especialitzats. Alguns són certament curiosos: els pastissers de Barcelona estan a punt d'obrir-ne un amb 200 milions d'inversió, el 1997 va obrir el Tennis Museum de Catalunya. També els anys 90 han obert les portes el Museu de l'Embotit de Castellfollit de la Roca i el Museu del Pessebre de Sant Vicenç de Montalt, la Casa-Arxiu Joan Maragall i el Museu Thyssen de Pedralbes.

A les comarques de Barcelona –excepte Barcelona ciutat–, de 1989 fins a 1995 es va crear una mitjana de 3 museus per any, segons un estudi de la Diputació, mentre que, segons el mateix treball, de 1980 a 1988 el ritme d'obertura va ser de quatre per any. Aquesta recerca també apunta que a la província de Barcelona hi ha un museu per cada 27.784 habitants.

Un cas especial i significatiu és el del Centre de Cultura Contemporània de Barcelona, obert el 1994 enmig de crítiques i de l'escepticisme general, i que tot i no ser pròpiament un museu –no té col·lecció permanent–, s'ha convertit en destinació habitual del públic addicte a les exposicions. Precisament, la manca de col·lecció i exposició permanent l'ha obligat a espavilar-se. El seu dinamisme hauria de fer reflexionar els museus tradicionals.

¿Quina ha estat la resposta del públic a l'oferta museística? En la línia del sostingut increment de

consum cultural que es produeix a tot Europa (segons dades de la Comissió Europea, entre 1985 i 1994 els 372 milions de ciutadans de la Unió Europea van incrementar un 3% de mitjana la seva despesa en lleure, entreteniment i cultura en general), el públic també s'ha deixat veure més pels museus catalans. L'increment del turisme cultural estranger i una certa mobilització del públic autòcton més enllà de les visites escolars, han portat a assolir unes xifres més que normalitzades per a les grans institucions i quantitats considerables per a les de grandària mitjana i petita. Globalment, els anys 1997 i 1996 es van fregar els 8 milions de visitants, segons dades del departament de Cultura de la Generalitat. Les mateixes dades indiquen que el 1994 tot just es passava dels 7 milions. L'espectacular progressió cal atribuir-la en part a l'adquisició de l'hàbit de comptabilitzar el públic, però no hi ha dubte que han augmentat els visitants. Tot i que desagrada als responsables de museus que es mesuri la seva feina en termes quantitius, la dada de públic no pot ser menyspreada a efectes d'incidència social.

Resumint, es pot dir que la dècada triada per aquest balanç (1989-1998) ha vist com s'avançava sobretot en la difusió i potser no tan clarament en la conservació i la recerca: el públic ha crescut notablement, l'oferta expositiva ha millorat en qualitat, la gestió s'ha informatitzat i modernitzat, el parc museístic s'ha dividit entre 151 museus registrats –reconeguts com a tals pel govern català– i uns 100 de no registrats. La creació de nous centres indica que s'avança cap a l'especialització temàtica en detriment dels museus locals generalistes nascuts dècades enrere. Persisteixen llacunes en seguretat, dotacions bibliogràfiques i manteniment. El mecenatge privat no s'ha fet notar. I hi ha hagut un increment important del personal tècnic contractat, però encara insuficient.

Les biblioteques

La renovació bibliotecària produïda la dècada 1989-1998 no pot amagar els dèficits persistents. El cas de la ciutat de Barcelona, prou conegut, és paradigmàtic d'un oblit més general. Els estàndards bibliotecaris de la capital catalana no resisteixen la comparació amb els de ciutats europees d'idèntica magnitud; hi insistirem més endavant. A la resta del país la situació tampoc no resulta brillant. El 1993, el govern català calculava que per posar el

país al dia calia una inversió de 40.000 milions de pessetes per construir 190 centres i eixugar el dèficit de 3,5 milions de llibres. Una tercera part d'aquesta inversió es deia que s'havia de produir a Barcelona. En els cinc anys transcorreguts les dotacions pressupostàries han quedat molt lluny d'aquestes necessitats.

Les biblioteques, concebudes històricament com una forma de democratitzar la cultura i d'estendre la lectura a les capes baixes de la població –d'aquí la seva gratuïtat, sortosament vigent–, no han proliferat a Catalunya d'acord amb el signe dels temps. És un tòpic recurrent de remuntar-se a l'acció fundacional de la Mancomunitat de Catalunya, però la veritat és que des d'aleshores no s'ha produït cap altra empena digna de comparació.

A hores d'ara, el temps perdut pesa molt. Des de la fi de la dictadura franquista, els poders públics han sigut conscients que calia posar-se al dia, però no es pot dir que s'hi hagin esmerçat a fons; més aviat han alimentat la mala consciència. Tot això no treu pas que les biblioteques d'avui no tinguin gaire cosa a veure amb les de fa 20 anys i fins i tot diríem que amb les de fa una dècada. La millora ha estat substancial, decisiva. Només que en faltarien moltes més, de biblioteques. No estem, doncs, davant un problema de qualitat, sinó de quantitat –vegeu les taules adjuntes sobre el nombre de biblioteques populars a les quatre províncies catalanes i a la demarcació de Tortosa, segons dades facilitades pel departament de Cultura de la Generalitat–.

Els centres bibliogràfics que cada dia obren les portes al país no tenen res a envejar als de la resta de nacions de l'Europa occidental. La majoria d'edificis han estat renovats o són de nova planta, sovint d'una qualitat arquitectònica d'alt nivell funcional i estètic. Els fons de llibres, premsa, vídeos i música enregistrada estan al dia i responen a la demanda. Les noves tecnologies de la informació –Internet inclòs– han estat ràpidament incorporades. El treball en xarxa, que també s'ha desenvolupat amb celeritat i que permet la interconnexió dels centres i el transvasament de fons –tal com demostren les reeixides experiències en el camp universitari i de les biblioteques populars–, facilita i fa més ràpida l'atenció al lector. En general, les instal·lacions presenten un aspecte perfectament polít i còmode, un aspecte que respon a un procés de millora que en bona part s'ha produït durant la darrera dècada. L'oferta horària s'ha tendit a ampliar, però en aquest

Quadre 1

Resum 1988-1997-Comarques de Barcelona					
Any	Biblioteques	Fons	Visitants	Usuaris Préstec	Documents Prestats
1988	38	404.160	719.971	171.473	243.706
1989	38	439.397	706.383	200.228	257.931
1990	37	451.684	596.027	148.782	238.902
1991	36	465.639	534.291	125.636	201.832
1992	34	444.026	499.542	117.934	185.514
1993	33	463.842	600.067	131.695	186.710
1994	33	506.636	550.328	156.277	368.188
1995	33	542.019	558.184	135.685	365.713
1996	32	534.095	526.853	194.351	388.723
1997	29	490.536	732.752	198.006	408.302

Font: Departament de Cultura de la Generalitat

Quadre 2

Resum 1988-1997-Comarques de Girona					
Any	Biblioteques	Fons	Visitants	Usuaris Préstec	Documents Prestats
1988	26	379.653	325.597	50.709	95.776
1989	27	484.422	298.198	53.688	110.186
1990	29	458.906	336.831	69.265	130.578
1991	32	515.283	319.786	76.951	151.791
1992	34	565.596	374.072	85.142	179.296
1993	34	595.267	442.300	106.389	212.826
1994	34	618.953	445.343	109.300	226.906
1995	34	642.174	435.445	124.580	249.102
1996	34	667.822	383.636	154.699	294.551
1997	35	707.559	713.299	168.541	395.722

Font: Departament de Cultura de la Generalitat

punt encara hi ha un ampli marge d'actuació. Potser, i només en determinats casos, l'assignatura pendent consisteix a connectar amb el públic potencial. Molts centres, però, han experimentat un èxit de públic fora de tot dubte.

Aquesta és la descripció general del parc bibliotecari, especialment pel que fa a les biblioteques

públiques populars i a les universitàries. En el terreny de les especialitzades i les privades, la situació és més irregular. Al capdamunt del sistema bibliotecari del país hi ha la Biblioteca de Catalunya, un centre històric que els últims anys ha experimentat –i encara experimenta– un intens procés de renovació, un procés no exempt de problemes. Aquest

Quadre 3

Resum 1988-1997-Comarques de Lleida					
Any	Biblioteques	Fons	Visitants	Usuaris Préstec	Documents Prestats
1988	28	241.690	173.054	65.314	115.422
1989	29	260.590	194.945	72.439	125.455
1990	31	261.099	210.956	76.415	131.702
1991	32	289.133	217.025	77.488	143.417
1992	31	308.310	269.683	76.138	151.632
1993	31	321.794	212.101	57.111	111.328
1994	32	363.122	283.712	86.535	170.793
1995	33	385.429	360.748	101.584	213.986
1996	34	417.038	324.460	119.740	250.483
1997	34	410.835	341.741	136.284	290.285

Font: Departament de Cultura de la Generalitat

Quadre 4

Resum 1988-1997-Comarques de Tarragona					
Any	Biblioteques	Fons	Visitants	Usuaris Préstec	Documents Prestats
1988	16	309.980	109.315	29.312	33.515
1989	18	323.420	133.733	30.430	44.335
1990	19	336.436	194.115	31.279	75.453
1991	20	341.668	213.225	36.346	124.673
1992	22	388.839	350.697	36.259	129.213
1993	21	435.083	462.079	38.768	146.275
1994	21	443.179	481.788	56.685	175.751
1995	21	478.318	454.458	49.080	205.032
1996	22	518.295	470.842	60.939	240.394
1997	23	557.537	558.904	84.252	296.380

Font: Departament de Cultura de la Generalitat

cas reflecteix bé el que passa en general. El principal centre bibliogràfic del país ha vist remodelada la seu, el sistema informàtic i el model de gestió; ha millorat el servei al públic i ha incrementat l'activitat cultural. Ara bé, tot això ho ha fet sempre al límit de les seves possibilitats, amb unes dotacions pressupostàries corrents que, en contrast amb la

forta inversió realitzada, no són òptimes per fer funcionar una maquinària intel·lectual tan complexa com una biblioteca nacional.

El problema no es tant si els centres funcionen o no –tot i que no hi ha notes brillants, a grans trets l'aprobat és general– sinó quants n'hi ha i on. Com comentàvem a la introducció general, i a part

Quadre 5

Resum 1988-1997-Comarques de Tortosa					
Any	Biblioteques	Fons	Visitants	Usuaris Préstec	Documents Prestats
1988	10	106.305	106.079	30.264	46.970
1989	11	125.905	106.947	32.556	52.354
1990	11	139.987	104.262	32.459	55.038
1991	11	152.106	104.741	31.537	52.823
1992	12	161.799	129.165	40.003	63.886
1993	12	168.216	140.659	38.726	63.848
1994	12	179.123	126.185	31.626	55.575
1995	12	137.779	117.046	36.446	66.664
1996	12	145.959	143.712	41.444	79.961
1997	13	171.438	155.180	48.815	97.829

Font: Departament de Cultura de la Generalitat

de l'aprovació per ampli consens de la llei catalana de Biblioteques el 1993, en l'interludi de temps triat s'ha produït un fet cabdal d'amplies conseqüències: les biblioteques populars dependents de les fundacions de les caixes d'estalvis estan en camí de desaparèixer. Pràcticament, ja no en queden. De fet, el període 1989-98 s'haurà executat la seva sentència de mort sense que s'hagin sentit escarafalls ni per part dels professionals ni dels usuaris ni dels poders públics, aquests últims emmudits per l'alludida mala consciència i per la força econòmica de les entitats d'estalvis.

La decisió de tancar aquestes xarxes ha estat l'opció interna d'unes entitats de l'estalvi que d'aquesta manera han volgut estalviar-se –valgui la redundància– els costos permanents de mantenir aquests equipaments que, d'altra banda, ja havien deixat envellir. No s'ha produït una autèntica negociació amb els responsables públics i, per tant, no ha estat possible de programar el procés per tal d'evitar que el ciutadà en sortís perjudicat. Les Caixes han optat per pactar cas per cas amb els Ajuntaments, els quals han assumit el traspàs d'aquests centres sovint sense ser conscients que es tractava d'un regal enverinat, atès que no complien els estàndards legals de metres quadrats, fons i equipaments informàtics. Al capdavall, la solució sovint ha consistit a tancar-los i obrir-ne d'altres fets de cap i de nou.

Precisament, això explica el fet que les estadístiques no reflecteixin la dinàmica de creació de nous centres, que ha caracteritzat la segona part de la dècada, especialment a la província de Barcelona, on la política d'inversions de la Diputació de Barcelona en el camp bibliotecari ha resultat decisiva. De fet, tal com consta al quadre annex número 1, en aquesta província –sense comptar Barcelona ciutat– s'ha passat de 38 biblioteques populars el 1988 a 29 centres el 1998, i el nombre de visitants i préstecs pràcticament no ha crescut.

Aquestes dades, certament desorientadores –ja que no reflecteixen l'esforç de creació de nous equipaments–, posen en relleu la desaparició de les esmentades xarxes, les quals en el conjunt de tot Catalunya disposaven de 130 biblioteques. Sens dubte, el sistema català de lectura pública ha sortit afeblit per la seva desaparició.

El procés va començar tímidament cap al 1991 i es va accelerar el 1993, un cop aprovada la llei catalana de Biblioteques, la qual donava als ens locals la responsabilitat del servei de lectura pública. El 1998 la Caixa d'Estalvis pràcticament ja s'ha desfet del gruix dels seus centres (120), inclosos els de les Balears (17). La Caixa de Catalunya, amb 30 equipaments, li ha seguit les. En aquests moments, pràcticament només queden oberts els centres que ambdues entitats tenen a Barcelona, on, en atenció a la precària situació de la capital, se n'ha retardat el tancament.

El cas barceloní —dèiem— resulta flagrant. Després de molts plans frustrats i de dimissions sonores —com la del regidor de Cultura Oriol Bohigas—, la primera biblioteca de districte —la Xavier Benguerel— es va inaugurar el 1995 al Poblenou, aprofitant un edifici en desús dels Jocs Olímpics. La segona, la de Nou Barris, està a punt d'obrir les portes. No deixa de ser significatiu que el 1997, entre les 10 biblioteques catalanes amb més usuaris només n'hi hagi tres de la capital. Avui, Barcelona té a les seves biblioteques populars una mica menys d'1,5 milions de llibres, quan segons els estàndards internacionals, pel seu volum de població n'hauria de tenir 3,4.

El febrer de 1998, les autoritats municipals van presentar un nou pla per fer front al dèficit crònic. Un pla que fixa una inversió de 7.000 milions de pessetes en 10 anys, una part dels quals l'Ajuntament es compromet a aportar, mentre confia que la resta sortiran de la Diputació de Barcelona i la Generalitat de Catalunya.

L'acord de les Administracions catalanes amb el ministeri de Cultura per a la construcció de la gran biblioteca pública de Barcelona —a l'antic mercat del Born, que costarà 3.700 milions de pessetes i que s'ha d'inaugurar l'any 2002— s'inscriu en la línia d'arrencada del que hauria de ser una decidida política de recuperar el terreny perdut. Sigui com sigui, l'última dècada la capital del país ha estat incapaç de predicar amb l'exemple.

Desgraciadament, la demanda d'una bona xarxa de biblioteques, no sols a Barcelona sinó a tot Catalunya i a part del col·lectiu de bibliotecaris, no ha comptat amb grans defensors. De fet, així com hi ha una cultura d'ús dels serveis mèdics públics, no es pot dir que estigui realment implantada entre la gent la cultura d'ús de les biblioteques públiques. Segurament per això, els responsables polítics no s'han donat per assabentats dels dèficits, mentre les diferents associacions d'escriptors canalitzaven llurs reivindicacions cap a d'altres camins. Potser només hi ha hagut algunes crides dels editors, per als quals les biblioteques no deixen de ser una font segura d'ingressos. El fet que el desembre de 1993 se suprímís l'annex número 4 de la normativa del suport genèric que regulava la compra de llibres per a biblioteques, va crear insatisfacció entre els editors.

En definitiva, en el camp bibliotecari s'ha viscut el període 1989-1998 amb alts i baixos. No hi ha hagut una línia de progrés homogènia: el pro-

grés ha estat lent i desigual. Vist el problema en la seva globalitat, a Catalunya les biblioteques continuen com una assignatura pendent.

Els arxius.

La situació arxivística de Catalunya no resulta brillant, tot i estar clarament al capdavant de l'Estat. En aquesta dècada no s'ha arribat a fer ni un cens ni un llibre blanc dels arxius a Catalunya, una mancança que s'arrossega encara. Així s'entén que les dades globals sobre el nombre i l'estat dels centres siguin escasses. Segons el Directori dels Arxius de Catalunya de 1989, al país hi havia 152 centres, dels quals 51 eren a Barcelona. De la publicació *Estadístiques culturals de Catalunya 1992-93*, es despenia que la quantitat d'arxius ja havia pujat a 185. I la mateixa publicació, apareguda per última vegada el 1995, parlava de 228. Si l'increment que reflecteixen aquestes dades és real, tots ens n'hauríem de felicitar. Però els experts expressen dubtes sobre llur fiabilitat.

En aquesta dècada, els arxius tampoc no han estat una prioritat cultural del país. L'actuació de les Administracions ha estat irregular. La posada al dia dels equipaments culturals arxivístics s'ha realitzat a un ritme lent, esgarrapant recursos públics. De totes maneres, qui més qui menys tothom pot presentar alguna feina ben feta. Però, naturalment, queda molt camí per córrer. Agafem l'exemple de les dues institucions de la plaça de Sant Jaume, la Generalitat de Catalunya i l'Ajuntament de Barcelona.

En aquests últims 10 anys, el govern català ha concentrat els esforços en la construcció d'una nova seu —a Sant Cugat— per a l'Arxiu Nacional de Catalunya, durant anys encabit en un edifici inadequat de l'Eixample. L'Arxiu Nacional, que tingué un part prolongat —el projecte era del 1989 i l'edifici es va inaugurar el 1995—, disposa ara d'unes instal·lacions competitives i de prou metres quadrats per front a la seva missió. Encara li falta, però, activitat i documentació. La necessitat d'omplir-lo de contingut ha portat els seus responsables a realitzar una intensa tasca de captació de fons, sobretot empresarials, i també de fons individuals de personalitats de la vida política, social i cultural d'aquest segle. Importants col·leccions d'imatges i documents han estat incorporades a l'Arxiu Nacional, un organisme que és sobretot una aposta de futur.

Al costat d'aquesta realitat, la xarxa d'arxius comarcals promoguda pel govern català, després de l'impuls rebut la dècada anterior, no ha s'ha desenvolupat al ritme previst. L'empenta de l'època del conseller Max Cahner no ha tingut continuïtat. La frenada de les inversions del govern català i, posteriorment, el traspàs als Consells Comarcals ha deixat aquests centres en una situació ambigua: ara depenen pressupostàriament dels Consells, però la direcció tècnica continua adscrita al departament de Cultura de la Generalitat, que d'aquesta manera manté un marge d'acció per decidir sobre el patrimoni documental del país. D'altra banda, alguns arxius creats al principi dels anys 80 han quedat físicament petits.

El cas de l'Ajuntament de Barcelona és una mica diferent. En aquesta dècada, sense fer una aposta espectacular, a remolc de la descentralització municipal ha posat al dia la seva xarxa d'arxius de districte amb la renovació i creació d'equipaments, l'homogeneïtzació del tractament tècnic de la documentació i la connexió informàtica. També durant aquestà dècada s'ha realitzat, a un ritme certament tranquil, la reforma de l'arxiu històric de la Casa de l'Ardiaca i s'està a punt de completar l'Arxiu Administratiu.

Potser la millor feina de dotació arxivística l'han fet els municipis, sobretot els de mida mitjana. Tot i la diversitat de casos, ha estat un sector dinàmic. Si a la dècada anterior el motor de l'acció arxivística va ser la voluntat de salvar la memòria històrica, ara l'impuls ha vingut de la mà de les necessitats administratives, i els Ajuntaments en general han respost positivament, a mig camí entre la necessitat i la convicció. No ha passat el mateix amb l'Església, dipositària de bona part del patrimoni documental històric de Catalunya. Aquests últims 10 anys, per contrast, s'ha fet més evident l'anquilosament d'uns arxius eclesiàstics obsolets, tant en infraestructures com en accessibilitat. La recerca de l'autofinançament de l'Església catalana no ha facilitat precisament la inversió en el patrimoni documental, mentre que el patrocini privat i l'ajut públic del qual sovint ha sabut beneficiar-se han anat a parar a la més vistosa restauració dels temples. En parlarem al pròxim apartat.

La dècada ha vist com apareixia una figura que ja existia en altres països europeus: les empreses privades dedicades a custodiar i tractar documents. A Catalunya ja n'hi ha més d'una desena, no totes fiables. Els seus principals clients han estat altres

empreses privades, entitats financeres i també Administracions públiques.

Els arxius militars i policials, mal dotats i innaccessibles, són una altra assignatura pendent sobre la qual no s'ha avançat. La indefinició de la legislació espanyola no ha ajudat a obrir aquests dipòsits documentals, més que no pas arxius. Darrerament s'ha produït una tímida obertura que ha donat lloc a la consulta dels sumaris militars fets durant el primer franquisme, inclòs el cas emblemàtic del president de la Generalitat republicana, Lluís Companys.

La segona meitat dels anys 90 han vist ressorgir endèmics conflictes polítics entorn dels arxius, problemes bàsicament de titularitat de fons i institucions. La irresolta reclamació de la documentació de la Generalitat republicana —i d'altres institucions catalanes— requisada per l'exèrcit franquista a la fi de la Guerra Civil i dipositada a l'Archivo Histórico Nacional de Salamanca ha agafat un protagonisme a voltes espectacular i àdhuc esperpèntic; des de Catalunya s'ha defensat gairebé unànimement el retorn d'aquests documents. L'altre arxiu de la discòrdia ha estat el de la Corona d'Aragó. La dècada que ens ocupa no ha estat bona per definir un futur clar per a aquest centre documental de renom internacional, la titularitat del qual es disputen l'Estat i el govern català, però també els governs autonòmics de València, Aragó i les Balears. L'Arxiu de la Corona d'Aragó ha experimentat o patit, segons les opinions, un canvi de seu i ha experimentat o patit, també segons les opinions, uns quants canvis de director, algun d'ells traumàtic. Novament, des de Catalunya hi ha hagut un ampli consens a l'hora de reclamar per a la Generalitat la titularitat de la majoria dels fons de la Corona d'Aragó i, en conseqüència, la gestió del centre.

La dècada també s'ha caracteritzat per les demandes dels professionals, que reclamen una nova llei catalana d'arxius —la vigent és de 1985— i una titulació universitària. Cap dels dos objectius no ha estat aconseguit.

Els monuments

Catalunya disposa d'un important patrimoni arquitectònic i arqueològic. Les xifres parlen d'uns 30.000 béns culturals, dels quals uns 2.000 són d'interès nacional. Hi ha quasi 7.000 jaciments arqueològics catalogats. Aviat està dit. El país és immensament ric en castells i esglésies medievals. I

bé, ni les Administracions públiques ni l'Església, propietària d'una part notable del patrimoni del país, no disposen de prou recursos per atendre com caldria la conservació i difusió d'aquest volum de pedra carregada d'història. Resta per fer una feina immensa.

Això no obstant, en aquesta recta final del segle s'ha produït tot un grapat d'accions emblemàtiques: només cal pensar en el que s'ha fet a Poblet, Santes Creus, Sant Pere de Rodes, Sant Cugat del Vallès, Montserrat i Escaladei, per citar alguns casos rellevants. En molts casos, el mecenatge empresarial o bancari ha resultat providencial. De fet, es pot dir que, a Catalunya, ha començat aquesta dècada a fer-se efectiva l'aliança entre patrimoni i turisme, un binomi que com més va millor funciona. En el terreny arqueològic, molts jaciments s'han pres seriosament tant la recerca com el plantejament museogràfic. Citarem només dos exemples ben diversos, les restes d'Empúries, que han canviat radicalment la seva presentació i han impulsat de nou una tasca científica de primera línia, i el poblat iber de Calafell, on s'ha fet una reconstrucció efectista. En el camp més genèric de la difusió, el govern català ha promogut l'Experiència fotogràfica dels monuments, un modelic concurs escolar d'àmbit europeu.

D'altres coses no s'han fet tan bé. El cas de la ciutat de Tarragona no és l'únic, però sí flagrant i el més greu per la importància del seu patrimoni: la dècada ha estat presidida per picabaralles entre Administracions. El resultat és que a hores d'ara encara no hi ha cap pla general d'actuació sobre el patrimoni romà i medieval tarragoní, un pla que hauria d'impulsar l'ens únic de gestió recentment constituït, un organisme que ha trigat massa a arribar. Pel camí han passat coses greus –cas Eroski– que han mobilitzat i dividit la professió arqueològica, una professió, d'altra banda, que aquesta dè-

cada ha fet gala d'un notable dinamisme excavador i que, malgrat la migradesa de recursos, ha combinat sàviament la recerca científica amb la difusió popular. L'aparició d'empreses d'arqueòlegs –una desena– i la implicació dels Ajuntaments en la conservació i plantejament museogràfic dels jaciments són altres novetats d'aquests deu anys.

En el terreny monumental, cal esmentar el cas atípic de la Sagrada Família, el monument més visitat i més universalment conegut de Catalunya. Pràcticament, és l'únic cas al país en què l'autèntica societat civil –milers de persones anònimes– es fa càrrec de finançar-ne l'acabament. En aquesta dècada, gràcies a l'increment dels recursos obtinguts per aquesta participació popular i gràcies a l'aplicació de les noves tecnologies, l'obra ha avançat a un ritme extraordinari; és la part bona de l'assumpte. La part dubtosa rau en la manera com es continua l'edifici de Gaudí, car té en contra una bona part de la intel·lectualitat.

El període estudiat ha estat marcat també per l'aprovació, per ampli consens, de la llei catalana del patrimoni (setembre de 1993) i abans, el 1991, per una sentència del Tribunal Constitucional, que salvava la capacitat normativa autonòmica per declarar béns culturals. Des d'aleshores, el govern català s'hi ha mostrat molt actiu. D'altra banda, en aquests anys la UNESCO ha reconegut com a Patrimoni de la Humanitat el monestir de Poblet i dues obres modernistes de Domènech i Montaner: el Palau de la Música Catalana i l'Hospital de Sant Pau. Ara també Tarragona aspira a obtenir aquesta distinció.

Nota d'agraïments: l'elaboració d'aquest informe hauria estat impossible sense la col·laboració desinteressada i eficaç de Josep Maria Huguet, Daniel Solé Lladós, Joan Rosàs, Dolors Portús, Ramon Alberch i Assumpta Mayol.

Els actors culturals

Maria Corominas, Laura Bergés, Lluís Badia
i J. Àngel Guimerà

Nota metodològica

La normalització de les fonts informatives sobre el sector cultural a Catalunya s'inicià la dècada passada i encara continua. Aquest procés no acabat de sistematització de la informació, que han impulsat les institucions públiques i, particularment, el Departament de Cultura de la Generalitat, dificulta les garanties de plena exhaustivitat de les dades que es proporcionen aquí. Efectivament, convé admetre problemes metodològics diversos: les estadístiques culturals proporcionades per la Generalitat abasten períodes de temps limitats, per bé que representen la font d'informació més àmplia existent; a més, les dades a les quals hem accedit sovint divergeixen en funció de la font consultada, amb contradiccions de vegades importants, cosa que indica que no hi ha un acord sobre la metodologia de treball. D'altra banda, les informacions disponibles no reflecteixen sempre la forta diversificació dels actors que intervenen en el mercat cultural. Per exemple, les dades generals existents provenen que els ajuntaments són les institucions públiques que realitzen l'esforç més gran pel que fa a despesa en cultura. Ara bé, la dispersió de la informació en fa impossible l'estudi detallat, almenys dins de les limitacions d'aquest treball. El mateix pot aplicar-se a l'associacionisme cultural, un dels àmbits més dinàmics de la cultura catalana. En definitiva, les fonts més fiables són les que proporcionen les institucions socials amb més capacitat de recollida i de centralització de la informació, admetent les divergències abans apuntades. Per bé que aquestes han estat les fonts principalment consultades, no perdem de vista que la realitat cultural a la qual fan

referència presenta una complexitat que aquest text no sempre reflecteix adequadament.

1. Les institucions públiques

Tots els nivells de l'administració pública tenen una actuació en l'àmbit cultural. Des de les corporacions locals fins a l'administració de l'Estat, principalment a través del ministerio de Cultura, passant per la Generalitat, les diputacions provincials i també els consells comarcals, les institucions públiques són actors principals en els temes relacionats amb la cultura. El grau d'intervenció dels diferents nivells és desigual, ja que les competències culturals són també diferents en cada cas.

D'acord amb les dades disponibles a la fi dels anys noranta¹, els ajuntaments, encarregats de la prestació dels serveis més propers als ciutadans entre els quals figuren els serveis culturals, són els que destinen més recursos a la cultura. Els 30.678 milions de despesa cultural que van realitzar entre tots els ajuntaments catalans l'any 1995 representen un 57,3% de la despesa en cultura feta per les administracions territorials de Catalunya. Entre 1993 i 1996, la despesa cultural per habitant dels ajuntaments ha estat de 5.064 pessetes. En segona

¹ *Economia i cultura a Catalunya: Estadística bàsica. Edició 1998.* Barcelona: Institut d'Estadística de Catalunya-Departament de Cultura, 1998, p.36 i ss. Pel que fa a les dades relatives a cada nivell d'administració, cal tenir en compte que no s'inclou la despesa en promoció lingüística ni la despesa en cultura dels consells comarcals, que precisament durant el període 1988-98 van anar assumint competències en matèria cultural.

posició es troba la Generalitat de Catalunya, que aporta entorn d'una tercera part dels recursos: 17.260,2 milions el 1995. La Generalitat, a qui corresponen les competències en cultura d'acord amb l'Estatut d'Autonomia de Catalunya (1979), ha gastat en cultura, en el període 1993-1996, 2.849 pessetes per habitant. Pel que fa a les diputacions, aporten un 10,4%, amb més de 5.500 milions de pessetes l'any 1995, a la despesa cultural que realitzen les administracions a Catalunya. L'acció de les diputacions, més que en les intervencions directes, se centra en el suport i la coordinació de l'activitat de les corporacions municipals. També forma part de l'actuació cultural de les diputacions la prestació de certs serveis culturals (a través de la seva xarxa de biblioteques, arxius o museus) i el manteniment i la difusió del patrimoni cultural que gestionen directament.

De manera complementària, l'administració de l'Estat realitza també una despesa en cultura a Catalunya, bàsicament a través del ministeri de Cultura. Aquest ministeri participa, per exemple, en el finançament d'algunes de les principals infraestructures culturals de Catalunya, però té una actuació cultural limitada, tant en comparació amb els altres nivells de l'administració de Catalunya, com en relació a la distribució de la despesa d'aquest ministeri entre les diferents comunitats autònomes. S'han remarcat les grans diferències en la distribució territorial de la despesa del ministeri, amb una concentració important a la Comunitat de Madrid. La despesa destinada a Catalunya entre 1993 i 1996 (sense incloure els programes de música, arts escèniques i cinematografia) va ser de 5.207,3 milions de pessetes, una xifra que representava un 2,8% del total; per al mateix període, van correspondre a la Comunitat de Madrid 95.422 milions de pessetes, amb un 51,2% del total².

1.1. Els ajuntaments

L'administració local és l'actor públic amb una major despesa en l'àmbit cultural. L'any 1995 els

ajuntaments es van gastar en cultura més de 30.500 milions de pessetes, un 57% de la despesa total de les administracions públiques en aquest apartat. Tractant-se d'una intervenció molt dispersa, però, la informació que hi ha sobre els objectius i l'actuació de les corporacions locals és també dispersa i escassa (hi ha poca elaboració estadística, especialment per als municipis mitjans i petits³). Amb tot, s'aprecia la importància dels ajuntaments en l'acció cultural més propera al ciutadà i que serveix sobretot als municipis més petits (proporcionalment menys atesos pels altres nivells d'administració, que tenen una activitat més centralitzada). Així, veiem com el 1995 la despesa en els municipis de més de 50.000 habitants era similar a la dels municipis més petits, cosa que comporta un major esforç per als municipis petits en termes de despesa per habitant. La despesa de les corporacions municipals és important en els municipis de més de 100.000 habitants, on es concentren més serveis culturals; disminueix de manera clara en els municipis mitjans (entre 50.000 i 100.000 habitants) tant en termes absoluts com de despesa per habitant, i torna a augmentar en els municipis petits, especialment en els més petits (menys de 20.000 habitants). Lògicament, com més petit és el municipi més cara resulta la intervenció de l'administració en la prestació de serveis culturals en termes de despesa per habitant.

Respecte del tipus d'intervencions, l'administració local és la que menys despesa té en transferències i, en canvi, tenen més importància les actuacions directes (personal, béns i serveis i inversions). La seva actuació, doncs, està més orientada a la prestació directa de serveis culturals, en tant que institució més propera al ciutadà, malgrat que també té com a objectiu el suport a iniciatives culturals diverses (amb altres institucions, a entitats privades, a associacions, etc.) que es tradueixen en transferències. Pel que fa al tipus de despesa segons grandària del municipi, hi destaca una major importància de les inversions en els municipis més petits (infraestructures culturals locals), mentre que en

² *Economia i cultura a Catalunya: Estadística bàsica. Edició 1998*. Barcelona: Institut d'Estadística de Catalunya-Departament de Cultura, 1998, pàgs. 38-40. En concret s'assenyala que "aquest tractament desigual perjudica de forma específica la ciutat de Barcelona, la segona ciutat en població d'Espanya, que ha d'afrontar els costos de capitalitat cultural amb una dotació dels Pressupostos Generals de l'Estat inferior que Madrid".

³ Les dades disponibles sobre el conjunt dels municipis es troben a l'obra ja citada *Economia i cultura a Catalunya*, que ha estat utilitzada en la redacció d'aquest apartat. En canvi, per als ajuntaments corresponents a les quatre capitals catalanes, la informació és d'elaboració pròpia, a partir de les dades facilitades per aquestes institucions.

els de més de 50.000 habitants les partides amb més despesa són les de personal i les de béns i serveis.

Per programes, l'actuació dels ajuntaments se centra en la promoció cultural (el 63% de la despesa el 1995), especialment a mesura que disminueix la dimensió del municipi. En canvi, en els municipis de més de 100.000 habitants és important també la despesa en museus (que es troben majoritàriament en els municipis més grans), amb un 31% del pressupost. Biblioteques i arxius s'enduen el 9% de la despesa municipal en cultura, que es concentra en els municipis més grans i en els més petits, mentre que destaca la importància de l'àrea de direcció i serveis generals en el pressupost de les poblacions mitjanes.

1.1.2. Ajuntament de Barcelona

L'Ajuntament de Barcelona inicia la dècada amb un replantejament del seu organigrama de gestió cultural. El 1989 es creen l'Institut Municipal Barcelona Espectacles, el Centre Gestor de Museus i Patrimoni Cultural i l'Institut Municipal de Música. Aquest organigrama es completa el 1990 amb la creació de l'Institut de Cultura de l'Ajuntament de Barcelona, un organisme que coordina l'actuació cultural del consistori.

Aquesta actuació ha seguit dues grans línies: el suport i la intervenció directa en la gestió de les institucions culturals bàsiques de la ciutat, i el suport a l'activitat cultural privada i ciutadana. Pel que fa al primer punt, l'Ajuntament es configura com un dels principals gestors culturals de la ciutat, a través de les seves aportacions pressupostàries i de la seva participació en els consorcis de les institucions culturals més importants. Aquesta actuació ha estat acompanyada per la d'altres administracions públiques (Diputació, Generalitat, ministeri de Cultura) que també han participat en la gestió i finançament d'aquests equipaments que, per la seva oferta, depassen la cobertura municipal.

Respecte del suport a l'acció d'altres actors culturals, la intervenció de l'Ajuntament s'ha dirigit a dos àmbits: el sector privat, amb la concessió de subvencions, especialment en el camp del teatre, i l'impuls a la presència d'indústries culturals, a través de fires i festivals; s'ha dirigit també a les entitats cívi-ques i barris i districtes. S'han concedit subvencions i hi ha hagut una intervenció directa en barris i districtes, amb la creació d'algunes infraestructures i la programació d'activitats culturals.

a) Entitats i consorcis amb participació de l'ajuntament

L'acció de l'ajuntament en aquest apartat es caracteritza per la col·laboració amb altres administracions, tant en el finançament com en la gestió dels consorcis/patronats. A la fi dels 80 es projecten diverses grans infraestructures culturals (MNAC, MACBA, CCCB, Mercat de les Flors, Col·lecció Thyssen, Auditori de Barcelona, Teatre Nacional de Catalunya, Fundació Tàpies), amb diferent participació de l'Ajuntament i escassa participació privada. Algunes d'aquestes grans obres s'enllesteixen a començament dels 90 (algunes a punt per la celebració dels Jocs Olímpics de 1992 i altres que tardaran encara un temps a començar la seva activitat).

L'Ajuntament, en tant que un dels agents culturals amb més pes a la ciutat, ha participat en graus diversos en la gestió i/o en el finançament d'aquestes obres. En algunes la participació ha estat més directa, tant en la gestió, a través de consorcis o patronats, on també hi ha altres institucions, com en el finançament de les inversions inicials i les despeses de funcionament. En altres casos, en canvi, l'aportació de l'Ajuntament ha estat secundària respecte de l'acció d'altres institucions (com en el cas de l'Auditori de Barcelona i el Teatre Nacional de Catalunya, on l'aportació del consistori es limita a la cessió dels terrenys, mentre que el finançament i la gestió van a càrrec de la Generalitat i el ministeri de Cultura).

Quant a noves infraestructures amb participació directa de l'Ajuntament, destaca el Museu Nacional d'Art de Catalunya (finançat a terços per l'Ajuntament, la Generalitat i el ministeri de Cultura), que entre 1990 i 1996 rep 2.100 milions de pessetes del municipi. El Museu d'Art Contemporani de Barcelona (MACBA), les obres del qual s'inicien també el 1990, és gestionat per un patronat on, a més de l'Ajuntament (que en el període 1989-1996 aporta més de 1.500 milions), hi ha també la Generalitat i la Fundació Museu d'Art Contemporani. En el cas del MACBA, a més de la seva repercussió en l'àmbit cultural, es pot valorar el seu impacte en la remodelació del barri del Raval (amb tot el conjunt format pel mateix museu i el CCC-Casa de la Caritat). Una altra de les característiques de l'acció cultural de l'Ajuntament consistiria en l'aprofitament de les inversions culturals com una forma d'intervenció urbanística i sobre l'entorn ciutadà.

Pel que fa a la Fundació Tàpies, inaugurada el juny de 1990, l'Ajuntament cedeix la Casa Montaner i Simon i participa tant en la inversió inicial de les obres (amb 539 milions), com en despeses posteriors entre 1992 i 1996). La construcció del Centre de Cultura Contemporània (169 milions, un espai dedicat a exposicions, conferències, muntatges i projeccions sobre aspectes de la cultura dels nostres dies (el cinema, les ciutats, escriptors, la propaganda, etc.) és una altra obra destacada dels primers anys de la dècada. L'aportació municipal al projecte, on també participen la Diputació, la Generalitat i el ministeri de Cultura, és de prop de 600 milions els anys 1990-1996.

L'Ajuntament ha dedicat importants partides

del seu pressupost a algunes institucions culturals que ja existien però que els darrers anys han viscut remodelacions. És el cas del Monestir de Pedralbes que, el 1989, va ser reformat per allotjar-hi la col·lecció Thyssen; la Fundació Miró, reformada el 1988, i que malgrat que no és municipal sí té una participació del consistori tant en el patronat com en el finançament (amb una aportació de 636 milions per a activitats en el període 1987-1996). El Palau de la Música també va ser reformat el 1989 i compta amb aportacions regulars de l'Ajuntament (712 milions entre 1987 i 1996).

L'entitat, però, que ha rebut més diners de l'Ajuntament al llarg del període ha estat, amb la seva vida accidentada, el Gran Teatre del Liceu.

Quadre 1.1: Repartiment de les subvencions de l'Ajuntament de Barcelona: les deu institucions més subvencionades (1990-1996)

(Xifres en milions. El superíndex indica la posició que ocupa en la llista).

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996
Liceu	225 ⁽¹⁾	473 ⁽¹⁾	200 ⁽¹⁾	478 ⁽¹⁾	518 ⁽¹⁾	410 ⁽²⁾	521 ⁽²⁾
Palau de la Música	55 ⁽²⁾	79 ⁽²⁾	76 ⁽²⁾	73 ⁽³⁾	75 ⁽⁴⁾	50 ⁽⁶⁾	82 ⁽⁷⁾
Fundació Miró	35 ⁽⁶⁾	36 ⁽⁴⁾	40 ⁽⁵⁾	40 ⁽⁶⁾	50 ⁽⁵⁾	50 ⁽⁷⁾	55 ⁽⁸⁾
CCC	30 ⁽⁷⁾	30 ⁽⁶⁾	30 ⁽⁸⁾	50 ⁽⁴⁾	50 ⁽⁶⁾	200 ⁽³⁾	200 ⁽⁵⁾
MAC/MNAC	30 ⁽⁸⁾	25 ⁽⁷⁾	-	400 ⁽²⁾	500 ⁽²⁾	500 ⁽¹⁾	700 ⁽¹⁾
Teatre Lliure	50 ⁽⁴⁾	50 ⁽³⁾	50 ⁽⁴⁾	50 ⁽⁵⁾	50 ⁽⁸⁾	50 ⁽⁸⁾	52 ⁽⁹⁾
Festival Cinema de Barcelona	40 ⁽⁵⁾	25 ⁽⁸⁾	35 ⁽⁷⁾	-	-	-	-
Ibercàmera	24 ⁽⁹⁾	34 ⁽⁵⁾	15 ⁽¹⁰⁾	15 ⁽⁸⁾	15 ⁽¹⁰⁾	10	9
Teatre Condal	15 ⁽¹⁰⁾	13 ⁽⁹⁾	-	5	5	-	4
Olimpíada Cultural	50 ⁽³⁾	-	40 ⁽⁶⁾	-	-	-	-
F. Mies van der Rohe	5	12 ⁽¹⁰⁾	-	-	-	-	25
F. Antoni Tàpies	-	-	30 ⁽⁹⁾	30 ⁽⁷⁾	35 ⁽⁹⁾	35 ⁽⁹⁾	39 ⁽¹⁰⁾
Consorci de Normalització Lingüística	-	-	75 ⁽³⁾	-	125 ⁽³⁾	125 ⁽⁴⁾	130 ⁽⁶⁾
MACBA	-	-	-	-	50 ⁽²⁾	85 ⁽⁵⁾	320 ⁽⁴⁾
Sala Metrònom	-	-	-	-	-	25 ⁽¹⁰⁾	25
Orquestra OCB	-	-	-	-	-	-	400 ⁽³⁾
Total	609	741	591	1.144	1.468	1.530	2.499
% sobre total subvencions	82,74	79,65	80,5	88,04	90,05	85,12	86,73

Font: elaboració pròpia amb dades de *l'Anuari Estadístic de la Ciutat de Barcelona*, anys 1990-1996.

Sotmès a un projecte de reforma polèmic –per l'oposició dels veïns– abans de l'incendi de 1994, posteriorment s'ha hagut de fer front al pla de reconstrucció del teatre. L'aportació de l'Ajuntament entre 1987 i 1996 ha estat de 3.490 milions (1.362 milions per a activitats entre 1987 i 1991 i 2.128 milions entre 1992-1996).

La reforma del complex del Mercat de les Flors és una altra de les obres que ha tirat endavant l'Ajuntament barceloní. Després d'alguns canvis i una certa indefinició, el complex ha quedat finalment afectat pel projecte municipal de creació de la Ciutat del Teatre, encara en procés de disseny.

Finalment, en el capítol d'infraestructures culturals, aquests anys l'Ajuntament s'ha ocupat també d'algunes obres i institucions menors quant a volum econòmic com són la Fundació Mies Van der Rohe, l'Arxiu de la Corona d'Aragó, la Biblioteca pública Arús, l'Institut d'Humanitats, l'Institut Municipal d'Informàtica, o el Patronat del Castell de Montjuïc.

En conjunt, un dels trets principals de l'acció municipal en aquest apartat és la concentració de les aportacions en un nombre molt limitat de projectes. Així, si a les aportacions a consorcis amb participació de l'ajuntament hi afegim també la resta de subvencions per a altres entitats culturals, es veu com les deu primeres entitats subvencionades s'enduen més del 80% del pressupost. A més a més, entre aquestes 10 entitats n'hi ha dues o tres que concentren les majors inversions (primer amb el Liceu com a institució destacada, a la qual s'afegeixen a partir del 1993 el MNAC i el CCC). Amb menys regularitat apareixen a la llista d'entitats més subvencionades altres institucions com l'OBC o el Consorci de Normalització Lingüística (quadre 1.1).

Si comparem les aportacions que l'Ajuntament fa als consorcis on participa, amb les subvencions a altres entitats i associacions culturals, s'observa també que les primeres concentren la major part del pressupost, mentre que la resta es reparteix entre un gran nombre d'entitats. És a dir, l'esforç de l'Ajuntament ha estat més gran en la creació de grans infraestructures culturals que en el suport directe a l'acció cultural privada i ciutadana.

b) Subvencions a entitats i associacions

El capítol de subvencions a entitats i associacions culturals reflecteix la política d'ajut a la creació i activitat cultural privada i ciutadana que figura

Quadre 1.2: Subvencions a entitats (1990-1996)

Any	Total subvencions milers pessetes)	Nombre d'entitats
1990	280.980	79
1991	235.260	90
1992	138.150	84
1993	154.940	79
1994	158.550	75
1995	242.830	104
1996	302.812	131

Font: elaboració pròpia amb dades de l'*Anuari Estadístic de la Ciutat de Barcelona*, anys 1990-1996.

entre els objectius de l'Ajuntament. En general, aquestes subvencions són per a activitats (programació i manteniment de les companyies en el cas dels teatres, festivals musicals i concerts, exposicions, conferències, tallers i altres tipus d'activitats). En relació als diners que la corporació dedica als consorcis i entitats participades, les aportacions a aquestes altres entitats privades és molt més limitada i repartida. Així, si considerem la suma de les aportacions de l'Ajuntament als consorcis i les subvencions, les entitats i associacions culturals s'enduen un percentatge que disminueix al llarg del període: del 38% el 1990 a l'11% el 1996, mentre que la xifra que reben els consorcis municipals passa de representar el 62% el 1990 a situar-se entorn del 90% des de 1993. Per tant, encara que el pressupost total de subvencions augmenta en el conjunt del període, perd pes en relació als diners que l'ajuntament dedica a les grans infraestructures on participa de manera directa.

Dintre del capítol de subvencions, el nombre d'entitats que rep diners de l'ajuntament disminueix entre 1991 i 1994, i torna a augmentar considerablement el 1995 i 1996, amb una evolució que es correspon amb la del pressupost que s'hi destina, que passa dels 281 milions el 1990 als gairebé 303 milions de 1996 (Quadre 1.2).

Hi ha una certa continuïtat en l'adjudicació de les subvencions, de manera que hi ha entitats que reben un ajut cada any (dades des de 1990), junt amb altres que s'incorporen a la llista en anys posteriors i que s'hi mantenen (18 entitats subvencio-

Quadre 1.3: Distribució de les subvencions a entitats segons el tipus d'activitat (milers ptes.)

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996
Arts escèniques	142.355	109.910	59.000	74.250	78.500	92.480	114.237
(n. entitats)	18	31	30	25	27	28	36
Arts plàstiques	9.700	14.150	5.100	5.695	1.600	40.850	50.350
	7	13	7	6	3	9	9
Lletres	16.562	10.700	8.500	11.050	3.200	9.800	17.150
	6	4	2	5	5	8	7
Cultura Popular	6.000	7.700	6.700	7.200	8.400	8.800	10.800
	5	6	6	6	4	8	9
Audiovisual	44.150	29.500	6.500	9.695	6.000	12.900	11.325
	3	2	4	4	2	7	5
Música	45.712	55.050	48.000	44.200	51.250	61.400	75.100
	13	12	13	16	17	22	28
Ciències	2.300	2.300	1.250	-	500	1.000	-
	2	4	2	-	1	2	-
Altres	13.400	5.95	3.100	2.850	9.100	15.600	23.850
	14	8	7	7	4	8	9
Total	280.979	235.259	138.150	154.940	158.550	242.830	302.812

Font: Elaboració pròpia amb dades de l'*Anuari Estadístic de la Ciutat de Barcelona*, anys 1990-1996.

nades cada any, 11 sis anys, 9 cinc anys, 6 quatre anys, 11 tres anys).

Pel que fa al tipus d'activitats que reben ajut, la major part de les subvencions se'n va a les arts escèniques, on s'inclouen companyies i sales de teatre i dansa. Aquest apartat s'enduu entorn del 50% de les subvencions de cada any, tret del 1995 i 1996, en què el percentatge baixa al 38%, perquè s'incrementen els ajuts a les arts plàstiques (sobretot per subvencions a la sala Metrònom). La major part de les subvencions d'aquest apartat d'arts escèniques es destina a la xarxa de teatres de la ciutat, encara que també hi ha subvencions a algunes companyies.

La música és el segon apartat en importància (entre un terç i quart de les subvencions). Dins aquest epígraf destaquen els ajuts a les temporades Musicals Ibercàmera i s'hi inclouen les aportacions de l'Ajuntament als diferents festivals de música

que se celebren a la ciutat (festival de jazz de Barcelona i de Ciutat Vella, Euroconcert, SONAR, Tradicionari, temporada de concerts del CCCB) i els ajuts a diverses associacions musicals.

Respecte de les arts plàstiques, destaca potser la poca atenció a les sales d'exposició (en comparació amb les sales de teatre). De fet les aportacions en aquest capítol són molt poc importants, tret dels dos últims anys en què s'hi incorporen les subvencions a la sala Metrònom (Fundació privada d'art contemporani Tous-de-Pedro) i a l'Associació d'Artistes Visuals de Catalunya (1995) i la Primavera del Disseny-Escola Elisava (1996).

Altres activitats que reben l'atenció de l'Ajuntament són les dedicades a les lletres, la cultura popular, l'audiovisual, i altres activitats diverses, tot i que les quantitats són ja menys importants.

El pressupost dedicat a cultura en relació al to-

Quadre 1.4: Pressupost de l'Ajuntament de Girona (1989-1997)

DESPESES (milers)	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Personal	171.200	211.500	269.400	305.000	341.500	401.000	454.000	508.000	429.000
Despeses corrents	78.015	71.181	84.926	96.586	96.941	102.041	118.381	122.180	104.423
Activ. pròpies	4.880	6.000	6.000	6.000	6.000	6.000	6.000	6.000	-
Curs internac. música	7.500	7.800	7.800	9.000	9.000	9.000	9.000	10.000	8.000
Cultura	7.800	8.600	8.700	8.700	8.700	8.000	6.200	6.200	-
Exposicions	7.800	-	-	-	-	-	-	-	-
Programació teatre	10.000	10.000	27.000	27.000	27.000	27.000	24.000	24.000	24.000
Aula humanitats	-	6.000	6.000	6.000	6.000	6.000	6.000	6.000	6.000
Adquisicions m. Mallol	-	-	-	-	10.000	12.800	13.440	13.975	14.173
Museu del cinema	-	-	-	-	-	-	14.500	13.975	-
C.C. la Mercè (consum+altres)	7.200	7.600	7.600	7.600	8.800	8.800	8.500	11.843	8.143
Transferències	3.000	5.200	8.000	17.500	24.000	13.000	18.500	20.000	70.240
Inversions	5.000	15.000	30.350	10.000	25.000	113.626	80.000	20.000	30.000
Total sense inversions	252.215	287.881	362.326	419.086	462.441	516.041	590.881	650.180	667.155
Total	257.215	302.881	392.676	429.086	487.441	629.667	670.881	670.180	697.155
% sobre total pressupost	6,56	5,78	6,58	6,65	7,35	8,58	9,83	9,25	9,89
Ingressos sense transfer.	11.500	15.800	32.080	31.650	33.250		25.400	22.000	22.000

Font: Elaboració pròpia amb dades dels pressupostos de l'Ajuntament de Girona.

tal de l'Ajuntament ha estat al llarg del període entorn del 4%. El pes de les diferents partides dins aquest pressupost, segons dades del 1991, és el següent: personal 34,7%, compra de béns i serveis 19,5%, transferències corrents 29,8%, inversions 15,8% i transferències de capital 0,2%.

1.1.2. Ajuntament de Girona

L'actuació de l'Ajuntament de Girona en la dècada 1989-1998 ha estat centrada en la consolidació i ampliació de l'oferta cultural de la ciutat, amb una línia d'inversió en equipaments culturals i una altra de desenvolupament i suport a les activitats i programació cultural. Totes dues intervencions s'emmarquen en una actuació urbanística que apos-

ta pel Barri Vell de la ciutat com un centre històrico-artístic, cultural i comercial.

Tal i com s'aprecia en el quadre 1.4, la principal despesa de l'àrea de cultura de l'ajuntament gironí correspon a personal, però cal tenir en compte que la partida inclou tot el personal de cultura, serveis socials, esports i ensenyament. Pel que fa a les despeses exclusives de la unitat de cultura, són les inversions i les despeses corrents, algunes lligades al funcionament dels nous espais culturals, que són les que s'enduen la major part del pressupost. Entre 1989 i 1996, l'Ajuntament de Girona fa una inversió de gairebé 700 milions de pessetes, amb dues obres destacades: el Teatre Municipal (que s'enduu 210 milions) i el Museu del Cinema (280 milions). Aquestes dues infraestructures financen el